

ПРОБОЄМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Зміст:

Пам'яті Героїв	481
Іван Савчур: Вересень	482
О. Лятуринська: * * *	482
Юрій Дараган: Київ	483
Павло Тичина: Дука	483
Микола Філінський: Київ	484
Антін Струна: Кавковий Київ	486
Наталена Королева: Свангільд-князізна	492
Марко Брун: Шило вилазить з мішка	501
Др. Володимир Везушко: Актуалізація Платона	510
Богдан Галайчук: Нові форми міждержавних відносин	518
Улас Самчук: Сьогодні й завтра	531
Р. Корда: Тихий океан стає неспокоїним	538
О.: Ідеологічне врійництво	542
Др. О. Гриндай: 8 нових збірок	543
Хроніка	545

ВЕРЕСЕНЬ

ЧИСЛО 9 (98)

РІЧНИК VIII.

ПРАГА 1941

ЦІНА 1— RM

Р

„ПРОБОЕМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
політики, суспільно-громад-
ського життя, мистецтва й лі-
тератури.

„ПРОБОЕМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редагує Колегія під проводом Д-ра Степана Росохи. — Число телефону: 545-54. — Редакція застерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Моравія 100.— К на рік, на чверть року 25.— К. — В Німеччині річно 12.— RM, чвертьрічно 3.— RM, за границею 150.— К, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Щадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ген. Губерн.: P. Sch. H. Warschau Nr. 10.020 „Nastup“ Zeitschrift in Prag.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, politiky, společensko-veřejného života, umění a literatury. Vychází koncem každého měsíce. — Vydavatel a odpovědný redaktor: Dr. Stepan Rosocha Praha XII., Hávličkova 8. — Novinová sazba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-III a 1939. — Doblédací poštovní úřad Praha 17. — Adresa redakce a administrace: Praha II., Hávličkova 22/I. — Tiskne knihtiskárna Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріяли просимо слати на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, Прага XIV-65, пошт. schránka 3.

ПАМ'ЯТИ ГЕРОЇВ

Омелян Сенік-Грибівський.

Микола Сціборський.

ПРОВІД УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ УСІМ УКРАЇНЦЯМ І ЧЛЕНАМ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ПОДАЄ ДО ВІДОМА :

Дня 30. серпня цього року о годині 19.30 у Житомирі, на порозі золотоговерхого Київа, згинули з братовбивчої руки на стійці служби Україні два члени Проводу Українських Націоналістів: сот. Омелян Сенік-Грибівський і пполк. інж. Микола Сціборський — члени основоположники Української Військової Організації (УВО) та Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Похорони відбулися 2. вересня в Житомирі при масовій участі місцевого населення. Тлінні останки зложено у братній могилі біля місцевого собору.

Цього злочинного діла доконала тим разом диверсія, що її викликала в найбільш рафінований спосіб Москва для розбиття українського визвольного фронту.

Вбивника — відомого диверзанта Степана Козія з Любачева злінчовано на місці вчинку при спробі втечі. У справі ведеться дальше слідство.

Обидва провідні українські націоналісти є черговою жертвою тогож ворога, що від смерти Симона Петлюри і Євгена Коновальця безпереривно намагається нищити провідний актив українського націоналістичного руху.

Омелян Сенік і інж. Микола Сціборський згинули. Проте живе ідея Самостійної Української Держави, якій вони вірно служили до смерті. Ця ідея мобілізує нових борців на шляху до своєї скорой остаточної перемоги.

Постій, для 5. вересня 1941. року.

ІВАН САВЧУР

Вересень

Ось, вересень! І грона-глянь!
І небеса, мов скло!..
Сполокано пробігла лань
І літо уткло...

А далиня, як волосінь,
Як серце, нігота —
В обійми їй женеться кінь:
Тупочуть копита!

Дзвенять підкови. Далиня
Проковтує сліди —
Весна злиня, краса злиня,
І віють холоди...

Я з осені зроблю весну,
Ясну мов прапори,
Хоч обрій синь уже замкнув,
Ударили вітри!

29. серпня 1941. — Прага.

О. ЛЯТУРИНСЬКА

* * *

Йдуть на лови молодці
не аби які ловці,
беріжками подалися,
полям-полям на уалісся.

Ось натрапили сліди.
Звіря ледви чи знайти,
не лисицю, не куницю,
тож то красную дівицю.

Слідом-слідом тай у двір.
Тут пропав і слід і звір,
та знайшлися підківочки
господаревої дочки.

Не по двору, по наметі
княжича пізнати.
Видно сокола по леті,
по крилі пірчастім.

Не по віні, не по ниві,
вибирать князівен.
Є квіт повен, жолудивий, —
квіту рож не рівен.

ЮРІЙ ДАРАГАН

К и ї в

Над містом в темряві — вогнистий хрест.
Знявсь догори, як сяво пожежі,
Вечірніх ліхтарів протест —
Що ніч загарбала барвисті межі,
Схилила день за виднокруг, за Брест...
Над містом в темряві вогнистий хрест.

Вогнистий хрест, накреслений над містом,
Оповідає всім, що ні, не вимер
Наш славний рід! Людських осель намистом
Керує дотепер Великий Володимир.
І в небі символом яскравим і вогнистим
Палає хрест, накреслений над містом.

Із збірки „Сагайдак“ (1925.)

ПАВЛО ТИЧИНА

Д У М А

Ой, що в Софійському заграли давони, затремтіли,
Не білі голуби — янголи у небо полетіли.
Ой там збіралися під прапори, під соняшні,
Ще й сині, від нині
Не буде більше пана у Вільній Україні.

Ідуть, ідуть з музикою
Під тінню прапорів
Прекрасною, великою
Рікою стиглих нив.
Ідуть, ідуть, вітаються
І славять щасні дні,
Жахнуть — переливаються
Їх душі вогняні.

Ой, там виходили попи з Софійської, з-за брами
З хрестами, з корогвами
У шатах золотих коло Богдана правлять службу
Божу, як рожу!
Вітай свою, Вкраїно, долю, — вітай дівчину гожу!

Горять, горять свободою
Вчорашні раби,
Бо чули: „Встань з природою“
Згук янгола труби.

І встали всі співаючи
З природою весни
З природою вітаючи
Чудові, дійсні сні.

Як засміялося до них та праведне сонце:
„Не дурно гріло я, світило у кожне віконце!“
Як заходилися хмарини ткати скатертини —
Хвилини —
Цвітуть та розцвітають небесні бархатини.

Цвітуть в піснях вкраїночки
Дзвоночки срібляні
Душею. Чорнобрівочки
Струнчасто-осяїні.
То ж матері майбутній
Стрічають дні ясні.
О, хвилі незабутній
О, сонце! О, пісні!

Ой, що в Софійському та грали дзвони — замовкали.
Там прапори приймали, до народа промовляли . . .
„Гей разом, разом станемо на ворога ми, браття, —
Заваяття! —
Хто зрадить матір-Україну —
прокляття тим, прокляття!

І суне військо лавою
Від білих, тихих брам,
І в „Заповітом“, „Славою“,
Весь Київ — наче храм.

В нім скапала кров часові,
Кров мучнів без вінця . . .
І в нім горять Тарасові,
Українській серця.

1917. Київ.

МИКОЛА ФІЛЯНСЬКИЙ

К И Ї В

I. На стогнах.

Ще скарб віків — не весь прожито,
Ще видно кін колишніх дій
І тавро днів Твоїх не змито
В останках „каменю і мрій“.

Хай на нових Твоїх оселях
Краса — без рідної канви,
Хай перед генієм Растреллі
Юрба не хилить голови;

Хай степ, в буденний сум повитий
Зкував натомлені уста
І шлях святинь твоїх, Славуто,
Тернами весь позароста —

В час невідомий, час нежданий
Ти знов розімкнеш свій язик...
Натхненим словом осіяний
Колись недаром Первозваний
Зорю землі Твоїй прорік!

ІІ. В Лаврі.

Крилом під дахом бе десь голуб,
Десь раптом брязнуло цебро...
Палають в сонці мури двору,
Кругом широкого притвору
Туманом ладан нанесло...

В німій красі святої зброї
У золотім своїм вінці
Стоїш Ти весь передо мною.
В підніжжях — чорною чергою
Проходять повагом ченці.

Я бачу чола, чую гомін,
Лунають жарти, речі, сміх,
І наче в мареві проворім
Встає весь день жреців Твоїх...

О як понуро, нудно, мляво
Їх погляд сонний виплива,
В яких руках краса і слава,
В яких устах святі слова!

Над злотом брам, хрестів нахором,
Кривавим тернієм Христа —
Якою зрадою, докором
Горить нікчемная мета!

Де гартувались духу крила,
Де билось думки джерело —
Все закорузло, загнило,
Скрізь повно духу тління, цвілі,
І, навіть, плевел сімя пріле
На нивах Їх — не процвіло!..

III. Мара.

Вечірній час... Німі простори
В красу спочинку повились
І в золотій ореоли
Небес вечірніх одяглись
Високі гори...

Стою, дивлюсь як гасне промінь,
Як ширить крила темна тінь.
І чую я: несеться гомін,
Несеться глухо в дальних гін.

Десь грають струни, ржуть десь коні,
Бенкетом охрести гудуть,
Тремтить земля, литаври бють,
Назустріч з гір несуться дзвони
І — на вінках живих корону
Тобі брати Твої несуть...

Ти піднімавш давні вії
Корону з рук у них береш
Цілуєш цвіти степовії
І на главу свою кладеш.

І стих бенкет, і замовкли хвилі.
Замерло все кругом на мить:
То ненька рідная з могили
Твій день новий благословить...

(З журналу „Українська Хата“ 1914. р. кн. 3—4).

АНТІН СТРУНА

Казковий Київ

В міста, що їхня доля приводить на думку образ оспіваних трагічних красунь. Це ті, що їм не була щастям їхня краса. Ні, — вона протягом цілого життя несла їм страждання, болі, пониження, сльози. Та розливу свою й чужу кров. Але ж з тих румовищ персонального щастя, що залишались по прогрі, зі звалищ скаліченого життя такої красуні — «Гандзі», що її кожен хотів мати для себе, — повставало знову казковим феніксом відроджене власною загибеллю в огні то грішне, то «святе» місто, оплетене зімшілими легендами, синими думами та піснями, балладами й мітами. З тих переказів, як жива кров, уливалась в жили нових поколінь мешканців життєва сила та казкова краса занадто прекрасної для буденного життя «Матері Руських Городів». Бо ж по-

точне життя, що тримається розміреним буднем, вимагає меншої сяйливості барв і меншої досконалості форм, до яких в різних добах доводив старий Київ.

Щоб лишитись на-віки не смертельною богинею ще й тоді, коли хмаркою диму розвіявся Олимп, — Афродита Милоська офірувала свої руки, в яких тримала — може! — яблуко — знак своєї перемоги, може дзеркало — прилад для подвоєння жіночої краси. Доля скотіла зберігти її більше божеською та досконалою: без слабостей і без рук.

Такими богинями «з відбитими руками», без храмів і нівтарів ставали й деякі славетні міста. Царьгород—Візантія, ота цариця-базиліса, що стала гаремною здобиччу, бранкою. Тієї ж долі дочекались і Елінські Аteni, ставши з блискучої, елегантною гетери перекупкою бобів на Агорі. Третьою посестрою в цій трійці розвінчаних Харит раз-у-раз опинявся й Київ, — давній «суперник Візантії» та «прелесть міра» — по термінології стародавніх грецьких і українських літописів.

І мабуть не випадково примхлива Мойра обдарувала те місто долею, що подекуди нагадує долю Візантії й Атен. Таки ж Візантія навчила Київ пишноти, пиhi й опосної власною величиною за розумілости. Завжди — короткий шлях від фанфар до фанфаронства. І «суперник Візантії», збочивши з свого природнього шляху — замість щоб стати Атенами духа, не раз ухилявся вбік східнього варварства, що консекуентно приводило його до руїни й знесилення. Таж відломані в наслідок тієї «автономії» руки все відросли у Києва. Бо ж, як підкреслює праісторія, Київ став на місці, посвяченим для цілого людства. Бо ж таки Пракиїв був чимсь більшим за колиську «городів руських»: звідси вибивалось те джерело «води живої», що дало початок може й самій Елінській культурі, яка згодом засвітила цілому людству.

Найдавніші сліди існування людини на просторах колишньої Руси, а пізніше й цілої Російської імперії знайдено саме в Києві. Тут найліпше заховалось і те, що Київська глина зберігла протягом тисячоліть після навали вод північних ледовців. Саме в Київських Щекавицьких печерах знайшлась пам'ятка найдавнішої, палеолітичної людини, що покинула по собі так звані «кухенні лишки» — шматки кісток, перетлілий попіл, однак ще без черепків посуду чи уламків пізніших кремінних приладів.

Таки ж на місці нинішнього Києва з'явилися і пам'ятки по слідуєчих поколіннях людей, що вже мали та виробляли самі глиняний посуд, костяні й мідяні річі в такій кількості, що навіть могли постачати менш культурним сусідам. Ця, перша в Європі, Трипільська чи Егейська культура саме з нашого Києва через Балкани була занесена до старої Елади, де й лягла в основу культури класичної.

Ото ж, титул «матері городів руських» — замалий для Києва. Старезне місто може пишатись чимсь більшим, як те «материнство», бо ж він може пишно носити назву «Батька світової культури», збудувавши перший щабель, на який ступив у стремлінні до

внеслости розбуджений загально-людський інтелект. Хто докаже сьогодні, що саме Київ не був колискою Олімпійських богів — і не смертельної Афродити, й «вітром одягненої» Самотракської Ніке-Перемоги та плеяди так само не смертельних, як що не богів, то пів-богів, велетнів вселюдського духу — Анаксагора, Гомера, Сократа, Есхіла й «десятої Музи» — незрівняної й неперевищеної Сафо? І хто переконає нас, що «Володимирів знак» не достав він ще від самого Нептуна?!

Вічна є боротьба світла з птьмою. Й для рівноваги в світі кочечним є їхнє змагання без упину й відпочинку. Вічними є валет духа й насильство матерії. Вічна є й буде боротьба культури й варварства. І це все зазнав Київ.

На зміцу колишнім водам ледовців посунули на щойно розналене багаття пробудженого людського духа Гомерові Кімерійці і

...«ясне сонце
Не поглядає на край той
Ніколи промінням гарячим...»

Бо ж щойно трохи утихнула хуртовина, насунули новими хмарами Скити, несучи Україні мабуть тяжку на початку «знайомість із залізом» та іншими скитськими винаходами. Що-правда, від скитів навчився й Київ лікувати коней, як бачимо на зображеннях Куль-Обської та Нікопільської ваз. Але ж за той ветеринарний курс мабуть ще дорожче довелось би йому заплатити, коли б варварство знову опанувало над вже освіченою країною. Бо, хоч «скитські кургани доходили аж до Києва», непорваний звязок з елітськими колоніями на Таврійському півострові, затримав поразку духа наших праотців.

Та ж ось, в другому столітті по Хр., на Київ «насуває та чорная хмара» — Готи. І їм сподобався красень Київ. Є нині чимало вчених, що хочуть бачити в пра-Києві навіть столицю готського володарства. Однак недовго всиділи на Бористенських берегах Готи, бо ж Роксолани на зміну їм самі ніби то «покликали» Гунів. У VI-му ж столітті на Київську землю міцно вступив Орієнт у постаті Хозарських орд. Ці нові пани на довший час надали Києву східнього колориту й характеру, що подекуди й дондесь виявляється у вдачі його населення.

Подібна навала таких самих розбурханих хвиль сталась і на протилежнім від Києва, західнім кінці Європи, на Іберійському Півострові. І там, — в Іспанії також Готи опанували землю й твердо тримали керму в своїй важкій руці, аж доки й на них не впав Орієнт у вигляді Маврів та інших берберських кочових племен арабської крові. Однак сталась велика різниця, що її згадуємо саме нині. Іспанці власними силами, уперто й витривало воюючи, дали собі раду з наїздниками Маврами, як потім перед недавніми роками й з новими східними варварами. І тоді й тепер, крок за кроком, село за селом, місто за містом забирали вони до своїх рук. Тяжка то була боротьба «поворотного здобування» — «тесол-

quista», як назвала її еспанська історія; а все ж таки привела вона Іберців до щасливого кінця. Упали й падають найздики й в Україні. Тільки ж «нашу реконквісту» здійснили не власні наші сили. Були то за тих часів далекі люде з Півночі, Варяги-Нормани. Вичистили вони й Київ від східно-стенового варварства, закінчивши тим перший том мітичної його історії.

Відтоді історія Києва стає менш легендарною, але казковости не втрачає. По тій добі полишилися були аж до XVII-го століття деякі тверді, будовані пам'ятки: «сварязькі печери», «сварязький колодязь» — що, як і самі печери, дали гірській частині Києва назву Печерська, що ще знаходиться в доброму стані. Тоді ж бо й осередок міста був перенесений саме в ту ділянку. Та ж не довго лишається там керівний центр. За доби княжої, коли Київ набуває небувалого до й потім значіння, як осередок могутньої й велитенської держави, його князі — дають змогу Києву повернутись і до найвищого ступню своєї зарозумілости.

«Яко дід мой і отець, доіскася дружиною сребра і злата», — хвалиться думний Володимир й з приємністю, не передбачаючи многовікових трагічних наслідків, констатує, що «Руси єсть веселіє пити».

Бігають жваві стольники поміж підцилим боярством, розносять нові й нові дорогоцінні погари з дорогоцінними заморськими винами, але ж міцна Володимирова голова думає свою думу. Думає геніяльний український князь і в своїх палатах, і в фортеці, й у «ідолянських требищах», а пізніше — й при християнських храмах, що все те скупчив він знову в «старому місті» — на пагорках над прибережним Подолом, який як частина торговельня, розквітав тепер дужче, як за східніх Хозарів. Та що князь, думаючи про майбутність, найбільш оглядався на могутню Візантію, то й Київ струшував з себе найздицькі архітектурні форми та приймав вигляд і уклад життя на спосіб Візантійський. А з тим все дужче зростала у нім і візантійська думність. Набундючився так, що навіть предобрий і побожний Нестор-чернець, розповідаючи про дивовижні скульптурні Київські оздобы — привозні з Візантії й домашнього виробу, — констатує з-висока:

— «І невігласи приходяща дивуватися їм».

Видко з того, що цивілізація та освіченість тогочасних київців була вже настільки висока, що людей, які з роззявленими ротами похажали по пишних Київських вулицях, було зпогорди біжно називано «невігласами». А що темній хуторянщині з Полісся чи Новгородщини було таки чому дивуватись, згадаймо, що за тих часів «Золотоверхий» мав понад 600 самих храмів.

Хто б же не хотів здобути таку виїмково багату красуню, хто б не хотів за всяку ціну зробити її своєю слухняною бранцею?

І хоч згодом у Києві, розслабленому багатством і роспустою, повторялась словесними патріотами молитва Мономахова:

— «Дай нам Боже за крестяни і за Руську землю голови свої сложити», — коли шулікою впав на «Святий Київ» Андрій Боголюбський, а за ним свій таки сваток Рюрик Ростиславич, — то

молитва киян була вислухана: свої охмілілі голови вони «сложили». А Київ — голова тієї Руської країни, «яке видима й слішима всіма кінци землі» і через нього ж таки була міцно з'язана з Європою, по різних королівських престолах розсадила «отприсків» своєї династії та органічно тяглася до європейської культури, як до логічного наслідку мітично-рідної культури греко-римської, — Київ лежав «повержений во прах».

Та «живуща кров козацька». Потроху знову підносилося з румів це дійсно «вічне місто» й своїм виглядом почало наслідувати друге «вічне місто» — Рим. Тільки ж у Києві до романських елементів все ж таки вязались візантійські та орієнтальні форми, хоча вже тепер злиті в гармонійну цілість.

За неповних сорок літ по відвідинах Ростиславича під Київськими стінами та валами отаборився хан Батий. Що-правда, Києва він не зруйнував, як те пізніше запевнялось, коли в XVI столітті змішали в одно набіг Батіїв з набігами кримських татарів. І на час знову воскресла його слава, коли з приходом Литви, Київ почав опановувати своїх «панів» культурно. З часом і зовсім підноситься з унадку, бо ж його культурної душі вже не було можна цілком забити. І Київ помалу розквітає, як пробуджена по хворобі красуня. Тепер він стає знаний далеко на Заході своїми мистецькими витворами, особливо ж, ювелірним виробництвом, що як і в Італії, кладе підвалини до захохання мистецтвами, яке виразно тривало у киян аж до останнього нещастя.

Та ж знову налетіла хуртовина, що зняв її хан Едигей, а за ним — «мітла татарська», Менглі-Гирей. Останній наніс Києву таку рану, що довго не міг звестись на ноги наш красень. Знов — руїни, і заустіння, і «мерзость Сеинахерибова». Таж, благословенний колись рукою Андрія Первозванного, «Святий» Київ витримав і цю навалу. Напомацки входив у лабіринт згадок; із ланів золотих та хвиль блакитних втягував у себе нову вітальну силу. Розсувались над ним, змученим, важкі дикунські хмари й знов наливалось бадьорістю його серце. Встала з руїн Свята Софія, й оновлена, прекрасна й мудра молилась свіжими образами за свого творця — Мудрого Ярослава.

Все дужче Київ європейується, голоситься до європейських форм життя, впорядкованих Магдебурським правом. І під цими впливами колись «весела князівна» легенд Володимирових, як і годиться старшій європейській пані помало перетворюється на реальну, практичну ремісницю й негоціантку. Вона добре заосмотрена, кохається в коштовних шатах, в дорогоцінних прикрасах, має по скринях багато добра, а в шкатулі, як за Володимира, — гори срібла-золота. Ремісницькі цехи ведуть перед своїми «золотими» корогами в урочистих процесіях і знову «радо підіймать вином» чужоземних гостей, що горнуть до Києва з усіх сторін. І знову — фанфари, і знову — фанфаронство...

Однак тверезіщі купці й виробники шукають заздалегідь захисту на випадок нових хуртовин. Може саме тоді формулували

вони свою засаду життя на гербі оборонця Київського, Архистратига Михайла:

— «Май надхнення з великого, (а) будь вірний в малому».

Та хто ж прислухається до попереджаючих голосів, коли кругом

— «Стні горять, музика грає»?!

Гуляли кияне в пересвідченні, що ніхто на них — багатів не зважить, бо ж золота швайка й мури пробиває. Гуляли, та забули, що «встарину живалі деди веселі свої вчучат», тому, що Володимир не «златом налізав» дружину, «но дружиною — сребро і злато». І, як справедливо зазначив один з наших сьогочасних видатних публіцистів, Київ знову впав від вина й лібидо, від лодарства й розпусти. Бо ж цехмайстер Куприян, що запанував у Києві, всім суєстував одну істину: — «Якось то буде», або, як казав поет, — «Тоді й заплачемо, як прийдеться».

А воно й довелось незабаром заплакати. Поки «нашинці» смашно пили та гуляли, вбивався в колодочки московсько-татарський сусід. Аж мусів схилити перед ним шию гордий Богдан, що так урочисто віздив у Київ переможцем, бо ж, поперше, не здогадувався, що буде «Росія від Олексія (аж) до Олексія», подруге вірив, що православів до чогось зобов'язує.

І тоді, як сказала наша Касандра:

...«знов назад!

Знов буде бруд, і погань, і зараза».

Дійсно цілих триста літ поганили Київ «православні брати», засмерділи своїми «варешками» та лаптями, збили й викопали, що далось, з наших памяток.

Чисто, «як той Грек казав»:

— «Зідрали з дівки

Чобітки й півки....»

І став наш Київ за послуговачку у москаликів, «наймичкою» й «Катериною» разом. Насилували його чудовою московською оперою, багатою московською пресою, повною гадючої отрути, розмножували «ради лакометства нещасного» яничарів, на Хрещатику ставили «доми Пастеля» клозетного стилю, нарешті, коли при відвідинках Миколи Останнього було забито його найвірнішого прихвостя — Століпіна, поставили йому в найліпшому місці, «під охороною Архистратига» пам'ятник. І це в той час, коли для Шевченка місця в Києві не знайшлося!..

А все ж таки цілком легендарно затримав Київ і в тій добі свій український дух. Що-правда, той дух хоч і спірався найдужче на Куприяновське — «якось то буде», — при кожній найменшій полеклі з-під попелу продирався маленьким вогничком то тут, то там. Помаленьку Київ збірив ще не знищенні пам'ятки, ви-

дав з себе українських вчених, мистців і поетів, затримав українські святині й навіть заховав децю з найцінніших архітектурних пам'яток від діб свого найвищого розквіту. Загалом ніби пасивний, байдужий, ніби все тупачись на тім самім місці з своїм конспіративним, але майже не нелегальним «Т. У. П»-ом, Київ і чужинців наvertsав до любови української стихії. І був то дійсно дотепний вірш про Київ чужинця Саші Чорного, коли він казав:

— А на Дніпрі трі єврея поют себе хором:
«Закувала та сива зозуля».

Прийшов 1905. рік. Та ж був то замалий стусан, щоб оспала Україна встала. Прийшов дужчий стусан в р. 1917. Що-правда, розбуркав Україну й Київ. Але зпросонку «сватки» не бачили небезпеки з-зовні. Що ж товклися тільки в своїм середовищі, один одному пхались на мозолі та «воювали зо собою», а від історичного ворога намагались «відкупитись» «братерством» та «персональною автономією», — Київ не встиг розквітнути ані на стільки, щоб змінити шильди на вулицях.

А далі... Далі читайте самі в газетах.

Ще раз прийшла «reconquista». І знов — «якось то буде».

То ж гукнім від повного серця словами першого митрополити киевського:

— «Радуйся правовірний городе, Господь з тобою...»

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

Свангільд-князівна

«... І посватав володар вічної Півночі, Фрости багатир наймолодшу доньку снігового короля Сніа, чарівну красуню Мьоль, що вся так і сяяла сніговими блискотками-діамантами»...

Свангільд від дитячих літ памятає цю казку, що нині розповідає своїм дітям її заміжня сестра Інтрид. Сидючи біля вікна, дівчина схилилась своєю золотокою голівкою над креслами, але не вишивала: задивилась у білу імлу над сніговими просторами. І зненацька несподіваним сумом стиснулось її серце. Враз поперше усвідомила: куди б не обертала своє прекрасне личко сестра вікінгів — Кніва, Щека й Хорива, — скрізь встануть перед нею все ті самі хороводи снігових фей з кристалево-блискучими, студеними очима. Куди не поглянула б тужливими очима молоденька Свангільд: все буде перед нею те саме зачароване біле коло снігів, що не відчиниться для неї ніколи, ніколи! А світ — такий широкий! А світ — такий чарівно-красний, як послухати замсрських купців, що приходять з країв, де ніби то цілий рік світить і гріє сонце вкрити квітками й свіжою зеленню землю...

... «Фрости подав нареченій своє володарське берло, покренене чарівними рунами, в яких були зазначені всі таємниці смерти. Бо ж смерть, існувала давніше — ще перед життям, як ніч була перед світлим днем. Тому і таємства смерти старші...» — продовжувала Інґрид, немов не казку розповідала, а чинила зарікання. А Сванґільді здавалось: ні, то не сестрин голос говорить знайомі слова старої саги: то невидна, чарівна істота чарами студеного слова заковує юну Сванґільд у срібні, блискучі, мов лед, холодні, неважє крига, незломні, вічні кайдани. З тих слів виростають товстелезні, білі мури, міцні, сизі ґрати, — й вони замикають дівчину на ціле життя. І згодом буде вона — Сванґільд, як давніш їхня мати, як тепер її сестра Інґрид, розповідати своїм дітям ту саму казку про Мьоль. Буде і вона, як давніш мати, а нині її сестра, ткати певні й міцні тканини, вишиватиме чорних круків на прапорах. Таких достомитно, як оті, що поза вікнами впевнено, зловісно ходять по сніговому полю, немов збираються на чорну, урочисту раду, що на ній мова лише про смерть, про ніч, про студінь... А понад оливяними сивими хвилями завжди суворого Балту маятимуть знову такі ж чорні круки норманських прапорів на щоглах кораблів грізних вікінгів, що приправляються вже в путь по славу та здобич.

Чому ж їм немає випину? Чому вони не знають перешкод? Та ж цілий світ і ті країни — тепла і зелені, — коли ще не належать, то можуть належати їхній сміливості, силі й зброї! Бо ж хто в світі не знає бодай тієї однієї молитви:

«Боже, ратуй нас від грізних норманів!»

Але ж молитву знати — знають, та ж спротиву норманам нема і бути не може. Світ кориться їм і віддає в їхні руки всі свої радощі.

Ось, в ті переможні бої підуть тепер і Сванґільдини брати: Кюй, Щек і Хорив. Піде Інґвар — Інґридин чоловік. Піде з ними також і Ерик Гаарфаґер, смуглявий, чорноокий, чорноволосий красень, що з ним позавтра мають заручити красуню Сванґільд. І тоді вона з іншими жінками лишиться вдома... посеред білих просторів, що на них блищать снігові блискотки й радять чорну раду чорні круки. Радять про смерть, про ніч, про студінь. Радять раду про все, що не є життя...

Як ялина стрункий, гарний з обличчя, з дивними, блискучими кучерями Ерик. Кажуть: нема кращого за нього далеко-широко. А чому ж серце Сванґільди «не виізнає» в ньому того, вимріяного, що йому єдиному має належати вона, її серце?

І чує Сванґільд, що роздимаються її груди, а в душі, як окріп, закипає нестримний вар. Ні, так не буде! Вона сама нестримна й бурлива, як гейзер, вона зірве всі покришки, розсадить уложені звичаєм крижані пута, зірве, братами призначені заручини і вирветься з цієї білої змори! Бо ж той, кого вона перед собою бачить, той, що піде з нею при плечі в життя, — той не живе поміж цими круками в білих просторах! В іншій землі, між світло-зеленими лісами, на квітчастих луках, прорізаних блакитними стьожками

потоків і веселих річок, — там, може навіть лише ві сні — живе її мрія: красний лицар, опалений не ледяним вітром, а палким сонцем, аж від нього самого відбиваються сояшні проміння. Там не чорні, зловісні круки, а срібнокрилі лебеді мерехкотять своєю теплою біллю в усміхнених, блакитних гомінких водах. Там тепло, тремтяче повітря, повне барв, просякле медом і стиглими овочами, що все дзвенить і грає пташиним співом. Там — радість і краса, день і життя. Там — щастя! Як би ж могла не кохати всією душею, цілим своїм єством Свангільд і ту вимріяну землю, і того урочного лицаря — сояшного сина! Як би ж вона могла зрадити тій прекрасній мрії за ддя цієї суворої дійсності? Ні, Свангільд не така, щоб взагалі могла зрадити! А кучерявий Ерик, з волоссям, як вороняче крило, — то лише примара. Лише гра тіней та імля, як і вся ця снігова віхола та занесений снігом цей білий, студений край!..

Сонця!.. Без сонця — нема весни, нема дня, нема життя!..

Ще того ж вечора замкнулась Свангільд в окремії світлиці з своїми трьома братами. І дивні річі почула почесна заля, де зберігається непереможна, прадідня зброя, де посвятний вогонь щоденно приймає офіру тіням предків. І хоч дуже любили красуню сестру всі брати-войовники, та ж запальний Щек аж мечем дзвонив по тарчах прадідів, на повний голос прикликаючи душі предків до участі в пораді.

— Хто ж бо те бачив, хто ж бо це чув, щоб молодша сестра сперечалась з волею братів, що заступають їй батьків! Хто ж ві сні таке бачив, щоб дівчина відкидала заручини братами вибраного нареченого та й ще хотіла податись у мандри світами, шукаючи — сама! —, як вікінг, країну своїх мрій, а в ній — не дійсного, а тільки урочного вибранця!

Однак найстарший з братів, ясноокий Кнів, що звали його звичайно Києм, простяг правицю до середульшого брата, розважного Хорива. Той довгим поглядом, без суперечок, навіть без слів тільки заглянув сестрі до її вогнем палаючих очей. І той погляд, дуже, як Щекове обурення, охолодило бурхливу пристрасть дівчини. На хвилю спустила очі Свангільд, стисла губи й її ніжні щічки трохи стратили рум'яну барву. Тверду волю мужа побачила в безгнівному братовім погляді. На мить відчула й свою дівочу слабкість перед силою мужа, що їй скрізь у світі кориться доля жіноча.

— Не мовмо зайвини, як пустії. Не противен я, щоб дівча спробувало долі мужа. Таки ж бо з нашого вона роду. Не хоче тихого шастя жіночого, не хоче бути охоронителькою ватрану хатнього, — ну ж, най спробує тягарів долі мужньої. Не словом, ділами най доведе, що без вгину стати може проти небезпек і вгіддя широке заслужить, — промовив розважно Хорив.

Свангільді било дзвоном серце в грудях. Піднесла погляд до виспру й перевела очі на Кня. Але в її погляді вже не було вагання. Ясно бачив Кнів: не відступить молода сестра ні перед чим і з ним самим стане на прю. І задоволений, товариський усміх ледве помітно блиснув під довгим вусом. Дівчина ж відчувала в со-

бі ще більшу відвагу та силу. Простягла долоні над вогнем ватрана й заприсяглась:

— Вдячна стану я з вами до бою, як муж. Матиму вгав аж...

Та Хорив затримав дальшу мову:

— До бою, як ми, — не мусиш. Але стати при нас і в бою будеш. В мистецтві лікарським, в знаттю чарівних зел — ти перша в нашій землі. Покійниця мати наша передала тобі все своє вміння. То ж, коли ми кровю платитимем за славу, не будеш взайві і ти при нас і дружинниках наших.

Ледва договорив, як залували шалені удари меча раз за разом у двері світлиці. За мить, що в ній брати вхопились за мечі, відскочив засов і дубові двері розчинились, а ними увірвався до залі ошалілий гість — Ерик. В правиці — двосічний меч, в лівій руці — золотий вінець, перстень й покривало — завій для нареченої, що Іх, йдучи на нараду з братами, відіслала служницею своєму жениху Свангільд, замість листа з словами: — «Відкидаю тебе».

Та ж було запізно: вже впало слово Свангільдиної присяги, боги чули його, а тіні предків були свідками.

— Пізно, — спокійно промовив Хорив до Ерика. — Беремо за ніщо твою загару: ненагідна вона. Годиться діві вчинити вибір, — так говорить старий, мудрий закон Норманський. Може виріктись долі жіночої, коли приймає долю мужеську.

— Як закон, то закон — до кінця! — метнув блискавки з чорних очей Ерик. — Хто вирікся долі жіночої, не сміє мати мужа до смерті. Най же присягне перед нами, що серця свого жадному не віддасть і слова любови ніхто від неї не почує.

І неначе підстрелена меча, впала тиша у присмерк великої залі, під вирізуванні, зчорнілі дубові сволоки широкого виспру. Лише у великім ватрані тріщали могутні стовбури порубаних ялин і кидали між стурбованих людей снопи іскор. А за вікном тихенько хитали вітами, повні снігового навису велитні дерева й немов сумно лунав голос віхоли:

— Свангільде!.. Щаслива Свангільде!..

І зрозуміла сестра вікінгів: сходить на неї віщий дух. Йде з ночі, з країни, де нема часу і не буде. З країни, де — круг вічності без початку і без кінця. Свангільд зробила рішучий крок до ватрану, швидко вилила з посвятного рогу трійстим надгоном вина, вкинула дрібку соли, що взяла з вівтаря хатніх богів й додала до своєї офіри зерно запавної смоли. Над кадильним димом простягла білі руки й обернулась до вікінгів:

— Вам, браття, буду віщою жрицею. Стану біля вівтаря богів ваших, щоб з димом кадила та офір возносити й молитву свою.

На Ерика не кинула й погляду. Не в мові з ним, ніби його не в цій світлиці, а й в світі не існує.

Мов свічкою припала Ерика образа, смикнула биль нестерпна, навідліг жбурнув свої плюбні дари у вогнище ватрана й високо підніс угору голий меч:

— Най же першою твоєю офірою, жрице жорстока, стане мое

молоде життя! — й холодне лезо Ерикового меча ввісило переповнене кров'ю його гаряче серце. Впав юнак на руки Кніва, а із заповнених кривавою піною уст зірвався прокльон передсмертний:

— Останньою ж офірою най станеш ти сама, як що серце твоє пізнає любов бодай і в сто-крать меншу, як та, що нею було повне море...

* * *

Збулася Свангільдина мрія: подались брати в невідому країну на теплий південь. Не була там пекельна сніга, та ж радісне тепло напувало всю землю, в тихій блакиті спокійних вод плескались срібнокрилі лебеді, повітря дихало ароматами стиглих овочів, а над морями безкраїх степів дзвенів синій давн безхмарного неба. Було так написано в таємних рунах волею Передвічного, щоб не тільки знайшли ту країну, але ж словом мудрим — не мечем і не вогнем — здобули її.

Кий сів князем на престолі. Щен воєводою став над військом цілої землі. А Хорив — справедливий і мудрий став суддею розважним на сторожі правди. Діва ж Свангільд звеліла поставити свій город-городище при храмі Торо, там, де невеличка блакитною стьожкою в зеленій луці гомоніла безіменна річка, несучи свої веселі співи на розраду могутньому Дніпру.

— Хочу бути і я, мов річка ця, безіменною при братах-володарях, — сказала Свангільд. — Не знайде мене Ерик, що закликав: — Мені ти обіцяна, моєю й будеш, бо найду тебе скрізь.

А отже «кучерявий юнак» був уже близько, в цій таки землі. Ось, ранком, випливає його тінь з рожевої імли, що парує над Дніпром. Ось, — з кадильного диму на цілий зріст стоїть — коливається над тихою Свангільдовою річкою. Очі заплющені — й не бачить він Свангільди. І уста має міцно зтиснені, безкровні, бліді, неворушкі. А от же, немов пронизує Свангільду гострий погляд чорних, палаючих очей, а мовчні уста нагадують:

— Обіцяна — будеш моєю...

І втеплій ночі крижані кайдани зтискують Свангільдине серце. Чи ж втече вона від долі? Чи ж не марно покинула сизі хвилі холодного Балту? Бо ж покинути землю — одно, але долі не кинеш по дорозі: вона — все при тобі.

І в радіснім краю, оточена почотом юних дівчат, відданих служебниць, покірливих, слухняних рабинь і рабів, — невесела живе Свангільдкнязівна. Не до людей на дозвіллі їде вона — все до своїх лебедів, що їх сотки розмножила при своїм городищі. В горі ближчі тварини, ніж люде. Аж посполиті помалу гомонять, таємно шепочуть:

— Не прості то птахи у князівни. То — духи таємні у вигляді пташм. Служать і радять жриці чужій, пророкині. Від них звідує все. Тому і нема для неї тайни. Нема і хвороби людської чи скоті, щоб її не загнала б в ліси-дряговини. Нема рани такої, щоб не злічила...

Що ж Свангільд незмінно — в одежі білій, у білім завої, а як

у храмі — з білим квітням, — то люд, часто її бачучи, як годувала з рук своїх білих лебедів, що летіли на голос Свангільди, обгортали її шовковим шелехом срібнобілих крил, зрошували перлами водяних бризків, — почав знати чужинку князівну люд городовий:

— Діва-Лебедь. Лебідь-князівна.

І вірили всі, що, коли схоче, стає й сама «ворожка-Лебедь» білою лебедицею й між її лебідями не впізнає її отой чарівник, що мечем грозить їй у димі кадильному, та шле закляття з імлі вечірної. Тоді скрізь світами ширяє чарівниця-ворожка. Часами й невидимою стає — й тоді найчарівніше лічить зілля скрізь узяти може, всяку неміч ізлічить, ізгойть. Але ж — і противно: з найдалшого закутку світу може й додому найгіршу хворобу принести. Відає вона не лише про недуги, знає й про «воду мертву», що краплею одною найдужчого знесилить і в могилу вжене, але ж знає й про «воду живу», що нею на шмаття порубаному життю привертає й того, хто конає, дужим знову робить. Знає Лебедь-князівна, чужа чарівниця, минуле, майбутнє і вічне. І нема в світі істоти, що мала б силу міцніщу, як Лебедь...

Тішився люд. І боявся. Навіть, коли хтось почув увечері звуки срібних струн з арфи Свангільди, що падали у воду з стрімкого берега, — ніхто не підходив до городища ні суходолом, ні човнами. Мало хто її знав і з обличчя: сливе не було таких, щоб сміливо поглянули на красну сестру князів.

А от же, знайшовся князів дружинник — Путятич Ізмарагд-Святогор, що не лише не боявся глянути на чарівницю, але ж і очі свої назавжди на ній би лишив. Бо ж ізроду був такий вже Ізмарагд: не бажав він можливого, а лише самого недосяжного.

— Лишенько ж моє! — відкалась перед подругами Святогорова мати, ще коли був отрочатком. — Все те причинилось хлопчищеві від «жабиного каменя», що через свої вичуди доля йому до коліски поклала.

Путятич ніколи з тим чарівним камнем не розлучався: у гривні-ладанці день-що-день носив під одежею. Знав, як і кожен знає: «жабиний камінь» виростає з мудрости зміїної в голові царниці гадів, щойно переїде володарка жабів і гаддя сто літ. Тяжко здобути той камінь, але ж здобути можна.

І тому, хто володіє талісманом таким не страшні: ворог і меч, наговір і чари. Не відає власник «жабиного каменя» ні страху, ні жури, ні хвороби. Лише має він тугу за чимсь недосяжним.

Все це кожен знає. Та ж не відав ніхто, як саме той камінь блакитнавий, прозорий, з вогником-іскоркою, що зіркою золотою в нім миготить, як він до Святогорової коліски дістається. Казали, що підкинула Доля-Рожаниця.

Ото ж, — казав Ізмарагд, — цей камінь — то доля моя. — А про долю хто ж знати може, відкіль вона приходить і куди провадить?!

Може ж ото саме та доля й провадила раз у раз струнного Путятича до тихої заводі під городище Свангільдине.

— Та ж там найліпше місце для лову! — стріпував Святогор

свої кучері. — І на чирят-шилохвостів, і на кабву смашну, дарма, що маленьку, й на такого велета, як ненасить-баба птиця. З соколами, часом і з писаним котюгою-пардусом ходив Ізмарагд на Свангільдину заводь, що тягла його, мов липовий квіт бджолу. А від заводи — вже до палат князівни шлях недовгий. То ж сталось, що де заясніє білий Свангільдин серпанок, враз коло неї — білої лілеї — мов тополь стрункий виростає й загарливий Путятич.

І палає зорею вранішньою принадне личко Либець-князівни. І чорними сонцями синять проміння очі Путятича. Та і не самій сестрі вікінгів, те ж і князеві Києві до серця дружинник-юнак. Снагою, хоробрістю й родом — рівня. Бо ж старі люди знають:

— Враз із самим Дніпром в Україні цей рід стародавній об'явився. Такий же стародавній він, як і місто саме, що його і днедавні Фойниківці «стародавнім» звали. Бо ж таке місто наше, що довкола городища нового повстало, яке нині Києвом зветься, від віку на цій землі лежить і від віку підшви його має Дніпро — сивий Славута. А Кий? Що ж — Кий! Він лише зі сну збудив місто старе...

Збудити-збудив. Але ж мусить подбати, щоб знову до сну воно не запало, щоб на князівському Київському престолі було заповнене сидіння роду князівському. Та ж не так це легко зробити, коли всі три брати варяги не дівчат, лише вдову-Війну кохали, а з дів лише до дівки-Слави залицялись. То ж і не одружився жаден.

І якось на доповіді сказав братам Кий:

— Чи не віддати б нам, браття, сестру за Путятича? Розпочнем рід новий княжий, пов'язавши наш славний рід з славним родом цієї землі?

Але Хорив розважно похитує мудрою головою:

— Не діло, брате, мовиш. Таки ж ми всі троє чули її обітницю-дівою посвятною свій вік увесь звікувати. Предки, брате, за свідків були!

— А чому б тобі самому, брате, жінки не взяти, коли про рід майбутній дбаєш? — спитав Києва Щек.

Усміхнулись блакитні очі Києві, як синя хвилька на водах Дніпрових:

— Це саме, брате, й тебе міг би я спитати. І ти скажеш те, що слажу я: воєк — війні належить, а коли він — ще й провідник. То аби його на те стачило, й не сміє він серця свого м'якчити справами родинними. Мусить думати лише про рід, а не про родину. А сестрі — з лиця її бачу — тяжко самотність нести та й на літах вона вже. І хоч правда те, що обітницю богам вона подала, та ж саме боги — не люди й не вимагатимуть від кволої людини того, що їй завважке.

Похитав головою Хорив. Промовчав Щек. А потім обоє вклонились братові:

— Ти — князь: най буде міцне твоє слово, що його ми все до розуму приймаємо.

А сама Свангільд вчуває, як розквітає квіт її серця. Не лише саме її небуденне життя, — увесь світ новою красою, слідуєчим

снійвом осяюється. Бо ж мабуть з першого погляду впізнало само серце в Путятичові того «справдішнього», того лицаря, що Ерик-небіжчик в Норманській землі був лише назнаком. Тай, видко, й сам Ерик не витримав сили Свангільдиного чуття: переможений він, бо ж його примару в небуття загнала правдива дійсність. Вже більше не бачить Свангільд Ерикового обличчя в серпанках імлі чи кадила, вже не загрожує їй його закривавлена рука. Заспокоївся мстивий дух, чи може боги, що їм не жалувала офір молоденька жриця, вгамували його. Хто ж знає таємниці божі?

Як часто нині ворожить Свангільд, намагаючись прочитати ті руни, що їх креслять табуни її лебедів по блакитному люстру «її річки». І бачить з них, і чує в зигзагах солов'їних трелів, що річкою місяшного сяйва плывуть над водою чує і в шепоті теплого віддиху травневого вітру:

— «Щаслива ти, Свангільд! Щаслива... Вже близька година твоя!..»

Сидить Свангільд над кручею, не начудується тим шепотом і співами. Та ж міцнішає вітер. Гонить повісма темних хмар. Вже й місяць сховав за ними веселе своє обличчя. Замовкли й соловії, нахилені з вітами дерев до стривоженої землі. Черкнув перстом вогнений знак тутешній володар Перун й кинув на землю повну пригорщу стріл, аж небо гучно відхнуло з далекого далека, а земля загорнулася в темносиню керю...

Вранці підплили до Свангільдиного замчища Кий та Хорив. Питали брати: за ким стануть боги в новій війні, що мала початись? Ворожить на посвятній воді Свангільд. Та минає час, а знамення не приходить. А може те вбачає його жриця-пророкня, бо ж занадто голосно співає її власне серце? І не чути за його співом голосів божих, бо ж ніби на сурмі грає серце, все те саме:

— Не туди дивись. Глянь-поглянь! Глянь-поглянь!

І відвела свій зір пророкня від посвятної води, між чубаті братові голови метнула погляд туди, де з малого гурту найближчих дружинників княжих любується «Ладою своєю» рославий Путятич. І рвуть стріли очей Святогорових таємне мереживо божих письмен у посвятній воді. Думки пророкні, замість всі докупі збитись, мов розщепетані ластівки, ширяють в майбутнє. Не про вістки важкі, а про радість близького кохання співають вони вкупі з її серцем.

Нема знамення.

— Відступились від нас боги. — говорить розважний Хорив. — Послухай мене, брате: не веди нас на сусідів. Ліпше пошукай на час миру. Пошли не вісників бою, а послів з дариною.

А в самого атискується серце:

— «Та ж все це тому, що ухвалив Кий звязати подружкам вільну, посвячену богам діву-сестру!

А Кнів спокійно махає рукою:

— Ні, брате. Не від нас відступилися боги, а відійшов від сестри вішний дух. Бачиш: розв'язують боги свою пророкню, відпускають на волю вони її серце.

А, говорячи, глянув князь на Ізмарагда Путятича. І сталося так, що човен Святогорів відстав від княжого супроводу. Затримавсь у тихій затоці й лишився стояти у ній при березі, неначе нікуди не вела його рука Долі-Рожаниці.

А Свангільд нічого не бачила перед собою. Від несподіваної мовчанки богів турбота влилась в її душу. Серце, що так затремтіло, наповнене радісними поглядами Путятича, — тепер ніби зірвалось, і — порожнє — покотилось в річні хвилі. Була порожнеча, що відтулилась за незримою запоною, розірваною надвое згори аж до землі. Чи зможе отямитись приголомшена Свангільд, що для неї померк білий світ? Не знає, як розлучилась з братами. Не пам'ятає, що сказали вони при відході. Згадала тільки на одно, як колись радив Щек:

— Коли маєш серце стурбоване і кволий дух томить тебе, — найліпший лік — метати стріли. Певність ока і твердість руки розженуть усі турботи і повернуть спокій.

Вхопила Свангільд свій лук та сагайдак і самітня пішла від храму до затоки. А там — аж мерехтить від рушних лебединих крил. Неспокійні сьогодні птахи, як неспокійна Свангільдина думка. Немов простягають до неба білі руки, так збентежено б'ють вони крилами. Ані не помічають присутності своєї пані. Та ось затихли раптом і знерухоміли, утворивши коло. А посередині — найсильніший і найгарніший, улюбленець Свангільдин могутній чорноголовий лебідь поставив крила парусами, шию вигнув і кинув до неба повний туги спів. Знає Свангільд: співом розлучається лебідь із життям. Тільки ж нині здається їй, що то не лебідя, а її власне життя має відлетіти, бо ж боги, що все були до неї нахильні, нині її занедбали. Тремтять її руки й тятива, мов струна, трудить-нарікає. Отямилась, згадала знову братову раду й, поклавши стрілу з пером лебединим, намірила певно:

— В ту сріблясту осіку, між тих двох чорних цяток, що немов Ерикові очі дивляться на неї.

Заспівала стріла, а рука князівни вже сягає по другу. В посріблених галуззях осока метнулася знайома примама: Ерик з мечем у руці. Грозить чи перестерігає?.. Однаково: — «досить!» — кричить — розказує друга стріла. А з її виттям зливається стогін людський. Зникла змора. На білявий стовбур точиться-хилиться Святогор...

Ще на мить підніс руку. Немов милий дарунок притискує до грудей Свангільдину стрілу. Ще мить стоїть, обершись на стовбур і, неначе звалений подувом вітру з тих крил лебединих, що всі разом зашуміли над ним, падає підрізаний на зелену мураву, на березі порожньої затоки. Порожньої: всі бо відлетіли, лежить тільки одинокий білий птах, що вже доспівав свою останню пісню. Коливається, мов квітка біла, неживий лебідь на блакитнім люстрі затоки...

Звіриним скоком метнулася Свангільд. Тулить до серця голову Путятича. Мие зблідле обличчя гарячою слезною. І ще розплю-

щились на хвилю Святогорові очі, а бліді уста під вусом соболиним усміхнулися мяко:

— На заручини ішов я по волі брата твого... А ось «парубоцькі запоїни» — кровю...

Ігнаси останні слова. Зачервонила кров юнакові уста, смикнула великим тілом душа, відлітаючи, але ж очі, блискучі, мов дві чорні агати, не сховались за повіками: любовали й далі з краси коханої чужинки.

Мов жбан розбилось серце князівни, а з нього витікало життя з палкими, нестримними слізьми. Бо ж плакали Свангільдини чарівні очі, плакали так довго, аж залили повинню все життя вдовиці-нареченої, залили й смерть коханої втіленої мрії. Не перестали, плакали далі, мов стали ті очі жрекині-чужинки бездонними криницями на чужій землі. Сама ж Свангільд князівна Либедь злилась із тихою затокою і стала річкою сліз.

Зрозуміли це жреці й ворожбити Свангільдиного храму. Збагнув те й здивований люд. Ствердили і Київ могутній, і Щек боеславний, і мудрий, розсудливий Хорив. Інак бо й думати було неможна: бачили ж такі всі тільки самотнє тіло красного Путятича, прошите стрілою Свангільди. По самій же князівні й сліду не було. А — ні знаку! Зникли й усі лебеді, крім мертвого, що тихо колывавсь на замерлій поверхні води.

Коли ж прийшов старий волф-наузник, лікар й оглянув убитого Ізмарагда, — то знайшов: глибоко в рані, під гострим кінцем стріли в саме серце юнакові пробився його талісман — «жабний камінь». Правду говорив юнак за життя, правду прочуваючи: був то «камінь його долі...»

МАРКО БРУН

Шило вилазить з мішка

Здавалось, всі англійські агенти в Петрограді вже кілька днів нічого іншого не робили, ніж збирали відомості про український рух. В руках Видри помаленьку зосереджувався цікавий матеріал.

Зразу, ніж Видра в ньому розібрався, його завдання не здалось йому занадто тяжким. Вийде з того, думав він, довідка, на яких... кілька сторінок. Крім записок агентів, Видра дещо зібрав з різних енциклопедій, книжок, тощо. Собі бо він полишив збирання відомостей вищого порядку, вже опублікованих. Все старанно перевіряв, щоб не подавати фантастики, перебільшення, на яке так страждає поліція усього світу. Він добре знав, що саме за цю його рису, — певного роду критичність, — результат його технічного школення, його в Англії цінують, Видра до всіх своїх інформаций вкладав багато фактів і як найменше „філософії“. Попис — це був його ідеал.

Але коли ось щось по місяцю такої праці Видра зачав свої відо-

мості систематизувати — жажнувся. Все, що він знав, було всеж таки надзвичайно загального характеру і при тім повторялось у різних відмінах у різних йому засланих справках. Паперу ніби досить, але у ньому самі варіації вже знаного або виписки есеїстичного характеру. Читаш, дуже гарно сказано, красне порівняння, або навіть і відливий дотеп, але коли потім шукавш ядра, факту — в досади міг би чоловік лопнути! По всіх правилах риторики перевалюється одна і та сама річ на всі боки... Той самий вислід виходив і з особистих розпитувань. В Петербурзі, виявилось, знали українську справу більше, ніж про неї знав Суменков, але також тільки загальною. Чорносотенці знали одних мазепинців, ліберали — сепаратистів. Коли ж Видра хотів, щоб його розмовці говорили якось конкретно, щось про тих мазепинців чи сепаратистів розказали, то було видно, що для петербуржців українство було щось таке як для селяка його лука-трава, де він мало яку квітку уміє назвати. Знавців української справи, серед тих кол, в яких обертався Видра в Петрограді, очевидно, не було.

Видра вже навіть дивувався. Бож яких тільки приватних коників не брали на цугундр петроградські його знайомі. Були тут чудові знавці усяких признаних і не признаних наук, забав та любовощів, але ніхто не цікавився українською справою. порадили йому проглянути „Річч“, „Новое Время“, „Женщину“ та ще щось за кілька років назад. Видра проглянув. Знов нічого конкретного, — неясні натяки, непевні здогади, пристрасна полеміка. Видра придбав і єдиний тоді український журнал в Росії — „Украинскую Жизнь“. Сумлінно все ексцерпував, але відчував, як всього цього мало. Закривши українську пресу Росія загнала український рух в темряву, в невідоме, в несконтрольоване. Видра вже навіть почав сумніватися, щоб і котрий українець міг йому щось конкретнішого сказати. Без преси, очевидно, серед українців існують одні особисті звязки, листи, річі такі приватні та особисті, що сторонній особі до них ніяк не можна добратися. В Петербурзі вивчати українство здавалось річчю безнадійною. Що могло бути страшнішого над те, коли Видра зясував, що в петроградській університетській бібліотеці не було навіть українських галицьких видань, крім кількох, випадкових!

Суменков пояснив це дуже просто :

— Дисертацій з того писати не можна, на щож вони там здалися?

— А наука? Як же ж не вивчати того, що в. В Росії ж люблять науку?

— Не вірте. Мімікрі. В Росії, як і в усьому світі, люди шукають можливості улаштуватись. Тільки що в нас не популярно, щоб дівчина кавала, що вона хоче віддатись...

Одна людина, казали йому, знає в Петербурзі якісь подробиці про українство. Ця людина був ліберальний професор Мілюков. Що в ним?

Видра почував себе подразненим. Кожну справу, за яку він брався, він любив робити як найліпше. Чи має він добру методу досліджувати український рух? Ходити й питати по Петербурзі, посилати по це Суменкова, нишпорити по бібліотеках, робити, так би мовити,

меншу сензацію... Такою метою можна вібрати матеріал, і він вже його мав, на добру журнальну статтю, але таку статтю йому напише Лотоцький. На Лотоцького Видра дуже покладався. Навіть порпаючись у газетах і сердячись, що нема українських, інженер розумів, що те, що навіть би у них було, не було б цілою правдою. Помимо всієї сензаційности газет, яку мізерну частинку життя вони відбивають! Мало не все найцікавіше лишавься поза їх стовпцями. Але як добитись до того, що не виходить на шпальти газет? Українців у Петербурзі було мало. З ними він якось ніяк не міг навязати ближчих зв'язків, хоч і як хотів.

Помаленько причепилась до Видри нервовість. Все ясніше і ясніше вирисовувались йому браки його праці. Головне немає у нього точних і ширших відомостей про українських діячів. А це він мусить мати. А це він може дістати не в Мілюкова, і не у своїх сучасних знайомих. Йому треба їх дістати від українців. Йому треба для того поїхати в Україну.

Та в першу чергу треба знайти собі якогось українського Суменкова...

Думки Видри перебив самий звичайний півень. Десь у сусідському домі завзято кукурікало. Інженер відпружився. Війна! Вже й у Петербурзі ховали господині курей, короликів, і в найліпшій товаристві говорилось про муку, кульочників. На кукурікання відізвався чийсь пес. Зовсім сільська ідилія! Ще добре, що півень так добре вихований і починає співати аж у десять, не будить. Найскорше він десь схований, під прикриттям. Поки темно, він як канар думає, що то ніч і що треба спати. Як побачить світло — розспівається! Яку то господиню думає, що будить той сільський годинник?

Видра підійшов до вікна. Зима вже встановилась, все було у чорно-білому тоні. На вулиці вражали хвости так, як на зачатку війни — вояки. Тепер війна вже стала щоденним явищем. Коли б не харчі — ніхто вже ані звітів ставки не читає. Хіба що станеться щось надавичайного. Але тепер фронт стабілізувався. Тільки муляють очі хвости. Безалаберщина, думав Видра по-московськи. І коли це вже сер Бюкенен... або ні... українці, зроблять в Росії революцію?

По пішому, з другої сторони вулиці, ішов якийсь генерал, старе барахло, ледве ногами човгало. І чом воно не їде? Тря вояки за чотири кроки перед панівним режимом поставились у фронт — тепер їдять його очима... Смішно, сер Бюкенен і панове нігілісти, революції в Росії вам не зробити!.. Але, як не буде революції — Протопопов, Александра Федорівна заключать сепаратний мир...

Безвихідність ситуації знов знервувала емігрантське серце. Бо Видра хоч і натуралізований англієць, і в Англії і в цілій Росії відчував себе емігрантом. Більш ніж пів життя прожив вже поза Сербією, але і він сам і всі хто колись довідались про його дійсне походження, вважали його домою не Лондон а там десь, той Балкан. А при тім в Лондоні він мав мешкання, приятелів, кар'єру, а на Балкані ані вже ні з ким не листувався. Читав по сербськи і коли де в чужині адивав серба, признавався до земляка...

Видра був емігрант, що полюбив свого еміграційного середовища. Бо Видра з Лондоном так був уже зжився, що думав, що коли б навіть міг колись вернутись до Сербії, то вернувся б там хіба тільки на який тиждень. Щоб побачити. А вдома все таки відчував би себе тільки в надтемазькій імлі. Навіть у Петербурзі, і взагалі в цій Росії, з якою так гарно і так скоро зживаються усі чужинці, він не почував себе цілком добре. Може аж би „матушку Расю“ покинув, може потім би тужив за нею... Поки ж що було тоскно й такий стан, коли нічого порядно ні робити ні думати не можна.

Стан його нервози розвіяв прихід Суменкова. Цим разом Семенков прийшов не сам. З ним йшов іще високий, кремезний, чорний хлопець, рум'яний на всю щоку. Голова рядькою, трохи в виробженням. Суменков його представив, але імя якоесь просковзнуло повз вухо господаря. Ронович, не Ронович, якоесь так. Видра перепитав. Дійсно Ронович.

Цікаво — хто це. А! — український студент. Цікаво.

З новим прихожим одразу вийшла комічна ситуація. З перших же слів він заговорив по українськи і коли його співрозмовці чогось не розуміли, то він сам себе перекладав на московське, але принципово не хотів говорити тільки по-московськи. Видра зачудований оригінальним студентом запропонував говорити по-німецьки або по-англійськи, але новий знайомий не вмів цих мов. Німецьку мову він то трохи знав, але не так, щоб уміти нею говорити. — У нас мало хто уміє чужі мови — пояснив він.

— Зрештою, це є чудово, похванішав Видра: через оцю мовну несподіванку зовсім забув за свою вранішню індиспозицію. Я принаймні буду мати уяву про те, що таке українська мова. Але чому ви не говорите по-московськи?

Ронович, своїм способом, говорячи по-українськи і перекладаючи себе то по-московськи, то по-німецьки, пояснив чужинцеві, що українське студентство постановило ще в 1915. році бойкотувати російську культуру. Це є відповідь на зарядження російських військових властей про заборону українства. Суменков уже знав про це, але рішив не перешкоджати говорити Роновичеві. Най пописується, за місяць студій української справи Українцев уже навик на неї дивитись з московської точки погляду: льокальна справа. Тепер йому робило добре, відгадувати ребуси Роновичевої мови. Усі три сміялись мало не по кожнім реченні, особливо тоді, коли Суменков разів зо два спробував було і сам щось закинути по-українськи. Видра ж кілька українських слів уперто повторяв кількадесять раз. Така м'яка вимова, стільки ікань!

Видра раптом перейшов на англійську мову. Просив Суменкова сказати Роновичеві, що він пише статтю, англійську статтю про українську справу, але що він уже в межичасі запевнив собі співробітництво пана Лотоцького.

Суменков перекладав, Видра в такт його перекладу хитавсь цілим своїм тулубом за столом. Не зважаючи на досить веселу розмову, всі три поводитися дуже натягнуто.

— Ви не журналіст часом? — зовсім так, для годиться, не сподіваючись на потакуючу відповідь запитався Видра.

— Так трохи, відповів Ронович. Голос, яким це було сказано, прозраджував, що зачеплено якийсь завітний ідеал хлопця. Таким голосом заперечують початківці, коли по виході в світ їх першого вірша, їх хтось назве поетом. І приємно і непевно.

— Перед війною я був редактором українського студентського часопису.

— Так що значить трохи, коли ви були аж редактором?

— Ну, студентський часопис, хоч це й був добрий журнал, це не Times, трошки як би на бік, і тоном розмови, в якій нема більше наміру продовжувати, відповів Ронович.

Повітря в кімнаті помітно зхолодло. Веселість пропала. Нема гіршої ситуації для вивідальника, як довести свого співбесідника до почуття, що з нього кепкують або підцінюють. У цю хвилю Видра боявся, що щось таке наступило, „Не вмю я обходитись з людьми“. Але ні хвилики не здержуючись своїми почуттями, Видра глянув на свій широкий стіл і першу книжку яку дістав до рук подав Роновичеві.

— Знаєте?

Ронович глянув. „Современное украинство, какъ этапъ южно-рускаго сепаратизма?“ Кожну книжку, яку коли хтось показав йому отак, сприймав він або як приятеля, або як ворога. Для нього зустріч з книжкою перед чужими очима була як зустріч з людиною: не байдужа. Це була зустріч привітна, або неприємна. Деяких книжок, наприклад тих, що пописують статеві питання, він стидався. Книжка Щоголева зробила на Роновича дуже неприємне вражіння. Він знав її. Як би ні? В своїм, українським, середовищі він з неї насміхавсь. Але тут, серед цих чужих людей, книжка здавалась йому сильнішою за нього. Ронович не мав побожного відношення до книги, але в питаннях, де він виступав стороною, друкована думка здавалась йому авторитетнішою. Звідки в нього зародилось таке почуття, молодий студент не міг пояснити, може це відрух з часів гімназійних, коли яку небудь непевну його думку товариші перевіряли по підручнику і часом доказали йому „писанієм“, що він помилявся, може це був і вислід самотійного спостереження, що часто мусів він оправити себе натрапивши на протилежне в книжці, факт той, що Ронович звик книжки відчувати як живі особи. Як свідків за чи проти себе. Нині його питалися на його думку про одну таку живу, неприємну книжку. Ронович при цім відчув, наче ця книжка писана особисто проти нього. Наче йому суддя показує акт оскарження.

— Звідки ви її маєте? Питаюсь тому, що в Україні її дістане кожен жандар і кожна школа задурно.

Видра глянув на Суменкова.

Коли люди не дивуються, принаймні роблять грімаси здивовання. Так нині подивився один студент на другого.

— Ви, товаришу, росповсюджуєте чорносетенну літературу?

Українець зробив вигляд ображеної невинности; рішив боронитись.

— Є, колего, деякі річі так samozrozumілі як двічі два. При чім тут чорносетенна література? Що робити? Про українство в оця, а нема іншої книжки?

— Як нема, є! Українській вопрос в его...

— Маємо, маємо і його. Тільки що я більше вірю Щоголеву. Ви не сердьтесь, товаришу.

Видра підвівся із свого стільця.

— Прошу, подивіться скільки я того маю.

Вони сиділи посеред кімнати, за столом, що явно служив для гостей. Коло вікна був приміщений інший стіл, конторський. З свого місця Ронович бачив, як цей стіл завалений книжками та паперами, досить до порядку аложеними. Звідти почав тепер господар переносити одну купу книжок за другою на стіл, що посеред кімнати. Видра, посміхаючись, брав одну книжку за другою, придивлявся до неї, розкривав і трошки переглянувши чи нічого в ній не лишив, клав її перед своїм гостем.

— Стільки книжок ви потребуєте, щоб написати газетну статтю?

Видра не змінив ані вираз свого обличчя, ані своєї праці.

— Зачалось із статті, але тепер уже не ходить о статтю. Буде з того може ширша студія... Чим далі, тим більш мене українська справа цікавить. Але біда та, що я найбільше відомостей дістаю про минуле. Признатись, найбільш фактичного матеріялу про недавнє минуле дала мені оця книжка.

І Видра знов постукав пальцем на твір Щоголева.

— Донос на гетьмана злодѣя царю Петру от Кочубея.

Українець взяв Щоголева в руки, елегантно тріпнув ним і дуже любячим тоном запитав:

— Колега, руку на серце, — і він повів пальцем, наче першо-групник у початковій школі, по заголовку Щоголевої книжки — хіба це не правда?

Видра з великим зацікавленням глянув тепер на Роновича, на момент навіть переставши думати на свою теорію. Українець же висловивши питання також не спустив очей з Роновича.

Ронович опинився в становищі Петра на процесі Христа. Він був самотійник. Іредентиста. Мав нині признатись до державного злочину перед двома свідками? Хто вони — ці два? Українець... соціал-демократ, революціонер, з цим можна говорити. А цей другий? Чужий журналіст... В Росії робітники пера мали але високий моральний авторитет.

— Коли хочете, так...

— Ну так бачите, тільки й сказав Українець.

Ронович відчув, що цієї хвилини він зробив нерозважність...

Але думав не на це.

Чогось тепер звернув він ліпшу увагу на кімнату в якій вони находились. Гарна мальована стеля. Обох своїх співрозмовників він здавалось давно-давно вже знав. Є хоч один з них приятель? Хіба мали ми коли приятелів із чужинців? Ані ті, що нас потребують, ніколи не були нам приятелями. Тим більш не в ними ті, що нас не потребують. Він знов думав на те, що сталось. Лотоцький пише йому статтю? Буде це напевно малоросійський вопль. Добре я зробив, що її наперед перекреслив.

— Ні один український автор легально не напише того, що тут написано. Тисячі українських читачів цієї книжки стали через неї

самостійниками. Я сам знаю таких, що раніш ані не знали, що таке сепаратизм.

Видра в думці ген-ген далеко, десь там на півдні Росії, як мапа показує, дуже реально уявив собі цілу велику землю, як вона відпадає від Антанти. Вона ніколи з Антантаю не була, була тільки під її контролею.

Ронович перелистував далі якусь книжку й нігтем грався в листах. При тім помаленько розгорячився й оповідав про українсько-московські стосунки. У війну Росія вступила щоб знищити український Пемонт — Галичину й Буковину. Росія знає, що зріст українства — її кінець. Без України Росія не Росія а Московське князівство.

— То ви германофіли?

Видра ледве здержався, щоб не вибухнути злістю. Зачинав знову бути подразнений.

— Такі як ірляндці. Чого обов'язково ми мусимо бути якісь філи? Ми є досить великий народ, щоб могли бути самими собою. Коли існують Швеція й Швейцарія, чом не можемо бути ми як вони? Український рух це не зміна орієнтації. Тут всякі Реннікови, Ронович з погордою кинув далі від себе брошулку, що саме попалась йому під руки, — нічого не розуміють.

Але Видра вже був наочкований підозрінням в германофільстві усього українського руху і від цієї теми так одразу втекти не хотів. Відчувши ж, що Роновича таке підозріння в несuverенності українства нервує, рішив пальця з дразливого місця розмови не спускати.

— Знаєте, як я хотів купити якісь книжки про українську справу, і бував у книгарнях, знаєте що мені давали?

— Співаники?

— Так, приблизно. Самі пісні, ноти. Чомусь усі знають тільки малоросійські пісні й нічого більш. І знаєте, що ще мені впало при цім у очі? Що всі ці партитури друковані в Липську...

Ронович колючку відчув. Хоч і кольнуло, поспробував говорити спокійно.

— Нічого дивного. В Росії заборонено друкувати навіть українські етнографічні матеріяли. У нас коли хотять співати українську пісню, мусять її співати в перекладі на французьку мову.

— А! — сказав на це Видра. Хіба? То у вас французька мова така популярна?

Незважаючи на насмішку в його мозку пролетіла, давно повстала у нього думка, що українство в Росії живиться з дикунської царської політики „тащить и не пущать“. З регіональної справи дурні петербурські фельдфебелі роблять найполітичнішу аферу. Задумали уніформувати державу у часи захоплення етнографізмом!

Може б розмова пішла була у цьому напрямі далі. Видра мав тисячу бажань свою думку розвинути перед Роновичем, чомусь, як усі західні слов'яни, захищати єдність Росії та руського народу, але потім отямився. Згадка про ірляндців навела його на іншу думку.

— То ви пораженці?

— У нас усі, хто не монархіст, то пораженець, — несподівано підтримав Роновича Українцев.

— А хто ж тут не монархіст?

— Вся країна, дружно гіперболізували студенти.

Видра перестав питати і всі три хвилину дивилися на себе. Видра особливо дивився на Суменкова. Стільки раз бачив він його у себе. І не бачив, що він „нігіліст“? А він вранці думав, що Росія скала... Умом Росію не понять... Студенти й соціалісти... Хіба ж він не знав хто в Росії внутрішній ворог?

Видра думав, а студенти, особливо Суменков, доказували йому яке то порошно — Романови, який дурень — Микола II, який нездара Миколай Миколаєвич, який Лаазар — наслідник Олексій. Державою править Распутін — мужик, курваль і злодій. Російський дворянин — звироднілий, селянин — здичавілий, чиновник — зкорумпований. Студенти говорили пристрасно, виговорювались до сходу. В Росії так мало де і так мало коли трапиться виговоритись. Помаленьку вони вже були у самого Видри, ще котрийсь його схопить за гудзики. Зденервування його пройшло. Інженер усміхнувся. Нині він знов на власні очі бачив фабульного російського інтелігента в розпалі дебат. Режим справді не пускав його до праці, примушує тільки або служити, або бунтуватись.

Кошмар! Ці два, один інородець, другий — член панівного народу, нападали на свою державу, як у ві сні поганій сон. Є це нігілісти? Англійський агент знав російських нігілістів в літератури. Але ніколи не бачив їх в житті. Є це вони? Що таке Росія? Попи тут не вірять, поміщики ліберальнячають, фабриканти — соціалісткують, студенти — роблять революцію. Нічого на своїм місці, ніщо не повинить свої функції. Всі хочуть чогось іншого ніж мають, всі хочуть бути чимсь іншим ніж є. Граф Толстой хоче бути мужиком, мужик Распутін — графом. Малороси — українцями...

— Але як то, що ви, українці... Як то, що ви хочете, щоб вас —

— Звали українцями? — доповнив Ронович.

— Так?

— Це дуже складне питання. Ми ніколи руськими не були. Наші предки були слов'яни. Були це різні племена — поляни, деревляни тощо.

— Знаю.

— Ну так отже. В теперішній Московщині також були різні племена слов'янські і фінські. Північні слов'яни змішались із фінами, південні з усіма тими народами, що мандрували через степ до Європи. На початку нашого історичного життя їх одначе всіх завоювала варязька Русь. Ця Русь знищила місцеву аристократію — знаємо за деревлянського князя Мала — і утворила позірну єдність всіх завойованих земель єдністю варязької, руської аристократії. Русь охристілась і охристила всіх своїх підданих. Тим цю єдність подруге скріпила. Але Русь уже розрізняла між собою та місцевою єдністю. Русь були завойовники, лицарі, підбитий люд — худоба. Як розрізняли варяги між своїми і тубильцями видко з договорів руських варягів з греками. Греки зобов'язувались подорожнім із Русі до Царгороду давати одно утримання ліпше для варягів, мізерне — для слов'ян. Коли прийшли татари, в Україні люди стзвали радніше татарськими людьми, ніж руськими, бо татари як нові завойовники, менше жадали. Руськими вони звали себе тільки по релігії. Право-

славна віра у нас споконвіку — руська, католицька — польська. Поляк — католик, руський — православний. Аж до утворення Запорізької Січі, не мав наш народ своєї аристократії. Тільки із цієї вольниці знов у перше по варязьким погромі почала виростати місцева керівна верства, що за Богдана Хмельницького найбільш себе показала. Але в епоху монархізму не вибраний, як Міхаїл Романов за царя, державця, а тільки за гетьмана, князя, вождя — Хмельницький не створив нову суверенну державу. Варязьке ярмо — спільна православна руська віра і остатки старої руської шляхти, потягнули і нову, ще не свідому своєї самобутності козацьку старшину, до православної Руси-Московщини. Аристократія руська цим „воссовдінням“ Руси верталась до дому до своїх, але люд ішов у ярмо. Сьогодні ми разом з імям руським хочемо скинути і ярмо руське варязьке і московське. Відколи ми поза династією і шляхтою побачили народ, відпали нам і москвинам спільна віра і спільна шляхта як непотріб. Росія ще мала необережність посилати нам чиновництво своє московське і ми побачили, що народи український і московський — різні. Психологія цих двох народів протягом історії різно творилась. Українці в Польщі звикли до свободи, москалі в Росії до невільництва. Тепер ми прозвались своїм народнім імям, скинули історичне, чуже. Все мусить бути народне — закінчив Ронович.

— Мене цікавить, як ви думаєте дійти до Самостійної України?

Ронович на раз став подразнений. Подражненість як тиф — передається. Студент спіймав себе на думці, що англієць щось дуже конкретно питається.

— В цій війні Росія буде розбита... А коли ні, то буде приведена Галичина сюди. І це буде нам на користь. Галичина освідомить цілу Україну. А потім, побачимо. Жодне дерево не росте до неба. Були вже тут Метерніхи, Столипіни, світ не задержали. Було рабство, кріпацтво, пройшло. Світ іде до свободи. А з свободою і ми свободні. Поступ такий самий закон цивілізації, як гравітація — механіки.

Видра дививсь на обох молодиків, що хотіли його заїтувати, і тільки одно вражало його. З якою внутрішньою, ще не розтраченою вірою, говорили вони. Як були захоплені всім, що не твердили, як скептицизм ще ані не доторкнувся їх наївних сердець! Європейський критицизм розжирав тут все питоме російське, розвалював останки старої Візантії і стремить зробити Росію — Європою. Але яка молода ще ця нація, оці українці, коли ще можуть отак захоплюватись! Де б, хто б в Європі захоплювався якимсь ідеалом? Боже, чи не шкода, щоб ця країна стала Європою?

Видра нарешті став надвичайно задоволений, що зустрівся з Роновичем. Те, що сьогодні довідався від нього, не можна б було довідатись від старшого, досвідченішого політика. Українство стало йому ясною сепаратистичною витівкою не відомо ще чивію. Це потвердження усіх здогадів чорносотенних спостерігачів було надвичайно цінне. Усе, що пишеться проти цього з українського боку — мімікрі.

Видра рішив лишитись із Роновичем у звязку. Що, як би з нього зробити українського Суменкова? Видра заговорив про те, що він радий би навчитись української мови, щоб самому докладніше

переконатись в її самостійності. Набираючи вигляд неутраля, питався чи не міг би Ронович його вчити. При тім мігби йому викласти й українську історію та географію, розказати про літературу, тощо. Інженер собі сьогодні усвідомив важність української справи і рішив стати її знавцем. Це йому може виплатитись. Чого ж тут щадити англійські фунти?

Ронович відповів, що подумає.

Др. ВОЛОДИМИР БЕЗУШКО

Актуалізація Платона

I.

У важних хвилях власного життя, а тим більше народу, ми спрагнемі доброї поради, й тоді радо линемо до джерел людської думки. Цим разом спинюємося на державотворчих думках Платона, *) предвісника християнства, того, що безперечно був й є надхненником західньої культури в найкращому розумінні цього слова.

Платон мавби бути родоначальником ідеалістів, як Аристотель — реалістів. Як один так і другий були за великі, щоб міститися всеціло в рамках етикетки. Й це є признакою великих людей, що вони не односторонні, а багатобічні в своїх думках. Платон філософ і поет високої міри. Німців названо народом філософів і поетів — і справді воки видали їх чи не найбільших в людстві, що вкажемо на Канта, Гегля, Гете та Шілера, Шопенгавера, Ніцше.

Може ця духовна спорідненість довела до того, що саме Німці реалізують — як побачимо даліше — платонські заміри в наших днях.

Платон філософ і поет. Ці поняття в наш час чимало стратили на значінні, а в кожному разі їх звичайно розуміють інакше, ніж їх розумів Платон. Філософи, так звичайно думають, це люди відірвані від життя й ледви кому потрібні; поети знова це співаки життєвих приман, життєвої радості, — або щось подібного бажали б від них мати. Що-правда філософ мораліст, індивідуаліст Сковорода не знайшов співзвучних струн з власним народом, бо й не був настроєний суспільно, але наші поети Шевченко, Франко та Леся Українка є представниками гідної поезії, що ворухить душу нації.

Ще найбільше з глибини народньої душі заговорив Шевченко. Але всетаки Гомер творив сильніший взір. Шевченко лірик, а Гомер епик, що дав зразок релігійної і національно-героїчної

*) Визначний знавець філософії В. Геріс назвав Платона найбільшим мислителем в ділянці філософії всіх часів, чим він зовсім не заперечив більших заслуг Аристотеля для розвою наук про природу і людину. — В. Б.

ешкі і був Біблією грецького народу. Ця поезія промовляла до Платона. Поети творці мітів висловлюють істоту народу, вказуючи їм належну життєву дорогу. Платон мав глибоке розуміння релігійних справ; він знав, що релігія найглибше западає в людську душу і тому жадав релігійної санкції для цих законів, які вважав основними для національного буття.

Платон філософ, що забирає голос в справах людського життя і для того роду філософів він є прабатьком: з вершин людської думки давати поради, а також кермувати людськими справами. Отже філософ у вирі життя, а не поза ним. Такий примір філософа дав Платонові власною особою його великий учитель, колишній учасник воєнних походів, відтак філософ, Сократ. Оце полічення прикмет воїна і людської мудрости завжди присвідчувало Платонові в його державотворчих роздумуваннях. Не дивуватись, коли саме нарід воєнків навязав у своїх реформах до найціннішої доби грецького народу і людської культури взагалі — до доби Платона.

Ще заки приїдемо до властивої теми, подамо кілька дат з життя Платона та кілька думок про його творчість. Він народився 427. р. перед Хр. в Атенах з одного з найзнатніших родів. 8 літ був учнем Сократа і під його впливом перенився філософією. Сумна доля Сократа як і приграна пелопонезька війна були для Платона наказом шукати виходу з положення, в якому знайшовся рідний край, а то й ціла Греція. шукати дороги оздоровлення грецького життя, ставити домагання реформи.

По смерті Сократа (399. р. перед Хр.) для поширення обрив думки виїхав на кілька літ до Єгипту. Коли вернув в Аteni, різко виступив проти крамарського духа своїх земляків, в яких вже почало затрачуватися почуття посвяти та боротьби за батьківщину, а національна спільність підупадала через мішані подружжя. Цілою силою свого духа звернувся проти софістів, що вимагали безграничної свободи для одиниці й голосили релативізм в справах моралі, через що підривали підстави народности в релігії, державі та родині.

Зо шкільною організацією ближче заізнався Платон в Полудневій Італії та Сицилії. Ніби заприязнився навіть з тираном Сиракуз Дионізом, але цей видав його спартанському послові, що продав його в невільники. Викуплений з неволі вернув в Аteni й тут заложив в р. 387. школу, прозвану Академією від місця, на якому була школа, місця посвяченого геросові Академосові. В цій школі Платон бажав виховувати провідників народу.

Ще два рази виїздив у Сицилію, де здавалось придбав для своїх реформаторських планів тамтешнього володаря молодшого Дионіза. Але це була ілузія, яку міг переплатити життям. До кінця життя не розлучався зо своїми знаменитими учнями. Помер в Атенах, маючи 60 літ, в році 347. перед народженням Христа.

Всі Платонові твори дійшли до нас. Це здебільша високодраматичні мистецькі діалоги, в яких найчастіше виступає Сократ і найвизначніші люди його часів. Для Платона світ ідей є вічний і незмінний — це праобраз і прапостать річей. Речі, що їх спосте-

рігасмо зміслами — проминаючі. Речі цього світа є слабым відбиттям ідей, є тільки явищами. Ідею можна схопити тільки духом. Людина приносить на світ признання і його в житті може реалізувати. Наука на думку Платона можлива тільки у віднесенні до ідеї; на речі цього світа можемо висказувати тільки погляд, думку, яка може бути тільки правдива або фальшива.

Людська душа походить з вищого існування і там іспіламлена по смерті повертає. Інакше або покутує або з'являється в інших людських чи там звірячих тілах. Через чесноту, хоробрість і розум уподібнюємось Богові. Хто хоче бути чесним, хоробрим мусить посісти правдиве знання.

Начальною ідеєю є ідея добра. З неї виростають ідеї мудрости, хоробрости, опанування — поміркування — міри, а передовсім ідея справедливости. Ця остання повинна запанувати в державі. Тільки найбільша мудрість покликана володіти: філософи саме повинні виконувати цю функцію. Побіч них в державі воїни. Нижче тих селяни та ремісники. Про виховання двох перших верств дбає держава. Держава на думку Платона повинна мати потиоту влади. Вартість одиниці й її свобода на дальшому плані — вони підчинені державним конечностям.

Про державу написав Платон два твори: «Державу» й «Права». Цей другий твір пізніший і він краще достосований до можливостей часу, з кращим підходом до дійсности. Висловлені там думки так само актуальні тоді, як і тепер. Їхньою ціллю було уздоровлення народнього життя. Платон за службою ідеї, за гартом, за карністю, за добром подруж з огляду на добро нації. Він проти расового хаосу.

Ідеї дідичности та раси прибрали на значенні в наш час. Ми схильні думати, що вартість новонародженого пересуджена завдатками расовими та дідичними, тим, що він приносить на світ, а не означена доперва вихованням. Скажім, що ці завдатки це Платонове признання (+ домішка) — так і з цього боку стає Платон великим учителем наших днів.

II.

Всі, що живуть в одній державі (розуміючи національну державу і людей вільних) є братами, але тим, що їх Бог призначив до влади, додав до їхньої істоти золота і шану вони людьми незвичайної цінности; воїнам домішав срібла, а поміщикам, ремісникам та різникам додав заліза та криці. Але часом трапиться, що той що має домішку золота видасть покоління з домішкою срібла, а інший з домішкою срібла видасть потомство з домішкою золота і т. д. «Владі Божество передусім наказало за тим дивитись, який матеріал домішано в душах молодого покоління». *) Не сміє бути

Платон, Держава, III. — Цитати в оцій праці взяті з вибору шворів Платона, що появився п. а. Platon, Erziehung zum politischen Menschen. Вибір видав Prof. Dr. Curt Woyte — В. Б.

ніяких винятків, коли покажеться, що покоління володіючої верстви має домішку заліза та криці, або знова, що покоління рільників має домішку золота. Перше мусить перейти до верстви ремісників та рільників, друге до помічників володаря. Це діється для загального добра, для добра держави. Божество урекло, що та держава страчена, що її березуть люди з домішкою заліза та криці; в цьому потрібні люди з домішкою срібла. Або іншими словами — сама сила не вистачає. (Скажимо так мимоходом, що само большевицьке залізо не вистачить — в цьому наша надія на краще будуче нашої землі.)

Платонова держава оперта на доборі, визначенім природою і на справедливості. До влади належить притягнути найздатніших, тих, що мають найбільше досвіду в береженні держави. Вони мусять відзначатися вглядом в державні діла і бути вповнені особливим старанням про державу. Ці речі треба в них спостерігати від ранніх літ, стосуючи великі вимоги — до болю включно. Треба їх випробовувати сильніше як золото в огні, чи хто з них дасться ошукати, чи завсіди буде шляхотний, чи все вдержить міру та гармонію. Хто видержить пробу як хлопець, юнак, так як зріла людина, того треба притягнути до влади. Він гідний найбільших почесей за життя і по смерті. Отже володарську верству треба виховати. Платон свідомий, що вискаже непопулярний погляд, але він не знає іншої дороги зо зла як ту, щоб або філософи володіли, або щоб королі набули філософичного формування. Грецька калокатія — отримання в одній особі прикмет фізичних, інтелектуальних та моральних і в цьому проявилась.

В житті не дасться оминати війни. Приміром держава потребує більше простору для свого населення: вона управнена прилучити потрібну частку сусіднього краю хочби і дорогою війни. А щоб війна успішно закінчилась, потрібно доброго вишколу. У всякому ділі вимагається спеціалістів, не інакше з воєнним ділом, якого значіння одне з найбільших. Його треба пізнати через пізнання зброї, через належну виправу. Воїни повинні віддатись всецїло власному ремеслу. Очевидно, що передше треба упевнитись, чи кандидат воєнного діла до нього надається. Він повинен бути сильний, зручний та спостережливий. Він має відзначатись не тільки хоробрістю та відвагою, але також бути жадний знання. Між собою воїни повинні відзначатись лагідністю; супроти ворога виказувати жагучий гнів. Платон виразно зазначає, що не буде доброго вояка з того, що не лучивби в одній особі лагідності і відваги. Пси супроти власних панів — дає таку паралелю Платон — є лагідні, супроти чужих є жорстокі.

Пізнати воєнне ремесло повинні побіч юнаків, мужів також дівчата та жінки — подібно як це діється у народі над Чорним Морем, зауважує Платон. Жінки в воєнний час повинні вдержати власними силами внутрішній фронт, а колиб ворог вдерся в державні межі, обов'язані дати відпір разом з усіма горожанами, а не шукати захисту в святинях.

Школи фізичних вправ повинні бути в середині міста, а в по-

го ж околиці: школи їзди верхом, стріляння та орудування зброєю. Державні учителі повинні вчити в цих школах. Наука в них примусова, бо приносить користь цілій державі. Платон це поділяє думки, що сильне тіло робить духа цінним, тільки навпаки. Прості фізичні вправи найкращі, як і простий харч. В фізичному формуванні на першому місці воєнні вправи. Воїни повинні гартуватись що до ужиття води, різних харчів і бути відпорними на гаряч і зимно. Не вільно їм пиячити.

Держава мусить дбати про свою силу та відпорність, інакше матиме війну внутрі та зовні. З цієї причини треба відбувати що місяця один або більше днів військові вправи. В них повинні взяти участь мужі, жінки, а також і діти, коли такий наказ дасть держава; позатим вправи в відділах. Всякі жертви належить получити з гарними грами, які б можливо вірно наслідували воєнні бої. Побідники нехай будуть оспівані, побіджені зганені. Що-місячні вправи мусять бути получені з дійсною загрозою життя — тоді вони осягнуть свою ціль: належно приготують до війни.

Про здоровля, завважає Платон — треба стільки дбати, скільки в цьому помагають фізичні вправи. Позитивних людей треба лічити, а злих і невилічимих таки вбивати, а тоді дітично обтяжені будуть вилучені з життя. Дітично обтяжених злочинців треба карою смерті усувати від життя.

Платон переконує, що доперва сполучення фізичного й музичного, себто духового формування дають властиве виховання. Тільки фізичне виховання веде до брусватости, нагальности, само духове формування робить за м'яким та за лагідним. Формування починаємо найперше духове, відтак щойно фізичне. Вже маленьким дітям оповідаємо байки. Слід з раннього дитинства залинується на ціле життя і нашу діточу літературу належить оточити дбайливою опікою, треба її контролювати. Вже в діточих забавах треба надавати напрям по лінії будучого звання. Дітей не належить страшити, а навпаки дбати про їхнє веселі настрої.

Скоро світ, хлопці повинні йти до школи. Їх не вільно лишати без нагляду. «Ніким не є так тяжко кермувати як хлопцем». *) За невідповідне поведіння обов'язана його покарати кожна стрічна людина.

Виховання через музику незвичайно важке, і мається його переводити вже в тринадцятім році життя, бо ритм і гармонія найскорше входять в нашу душу і полонять її найсильніше, тому треба пильно стерегти, щоб добрі елементи доставались до душі будучих горожан. Сентиментальну та ліричну музику усуває Платон з виховання. Допускає тільки ті роди музики, що оспівують хоробрість у війні і витривалу відвагу здатні захопити до шляхетних почувань і таких діл. Добирати треба також відповідний поетичний матеріал для рецитацій, бо поети позатим, що висловили багато доброго, наговорили і багато злого. Мимоходом кажучи, Платон вимагає нагляду над творчістю мистців, бо їх речі впливають

*) Платон, Права VII. — В. Б.

на почування, і через те скоро приймаються. Не вільно допускати до ширення необычайности, некарности та простацтва.

В літах від 18—20 молодь віддавалася передусім гімнастичним та військовим вправам, щоб перейти в очерк чистого думання, який обіймавби літа від 20. до 30. р. життя. Тоді вчилися математики, астрономії та музики. Тільки той що виказав би в тому часі здатність до філософічних роздумувань, образувався ще дальших п'ять літ передусім в ділянці філософії. В цих останніх літах образувалися покликані до проводу.

Платон ставить виховання на першому місці між туземними добрами. «Людина належить до спокійних істот; але тільки завдяки належному вихованні і щасливому природному вивінуванню стається найбільш подібна Богові та найбільш лагідна. При недостаточному або злomu вихованні, стається найдикшою зо всього, що видала земля». *)

Управителем виховання в державі повинен бути найздібніший муж в краю, обізнаний зо своїм ділом, літ п'ятдесяти, одружений, батько легальних синів та дочок, вибраний владою, тайним голосуванням в святині Аполлона, на 5 літ, з поміж найвищих захистників права. По виборі він обов'язаний піддатися відповідній пробі, чи справді надається до визначеного завдання.

Платон бажав перетворити горожан в велику народню сімю. Старання держави, її керманича йде в цьому напрямі, щоб як найбільше горожан чулося вдоволеними, щасливими. Знова горожани повинні знати, що загальне добро важніше від добра одиниці; вони повинні собі взаємно помагати. Люди з уродження, не знають що найкраще для держави, а коли таке пізнання здобудуть, то бракує їм часто сили волі стосувати його в житті. Приватний інтерес ділить, не лучить, а право тримає державу в цілості і тому йому треба віддати першенство. Слабкість людської натури веде до егоїзму і до громадження маєтку; саме егоїзм і захланність ведуть державу до заглади. Тому «люди безумовно потребують прав і обов'язані згідно з ними жити, інакше вони в нічому не відрізняються від найдикших звірів» — каже Платон. *) І керманичі держав мусять коритися правам. Вони повинні мати на оці передусім загальне добро, а горожани повинні зискувати в них вгляд в державні справи й почуватися вільними.

Платон вважає родину за підставу державного життя. Люди повинні женитися в 30. р. життя, але не пізніше 35. Інакше стосується до них грошеву кару, з відібранням деяких горожанських прав. Приміром молодші не обов'язані ані віддавати їм чести, ані слухати їх.

При заключуванні подруж рішаючим моментом повинна бути користь держави. Важною в подружжі є згода характерів. Багатший повинен радше одружитись з біднішою: це вийде на обопільну користь. Важніше є добре потомство ніж маєток, а ганебним є будувати подружжя тільки на грошевій підставі.

*) Платон, Права VI. — В. Б.

*) Платон, Держава IV. — В. Б.

У весільних урочистостях не повинно робитися більше видатків при цьому, як на це дозволяють маєткові відносини. Не вказане є для молодого і молодої віддаватися п'янству, з огляду на злий вплив на потомство. Як довго молоді мають мати діти, повинні також вистерігатися хоріб. Молоді повинні видати потомство на протязі перших десяти літ подружжя і так довго вони залишаються під доглядом держави. Якщо подружжя до того часу бездітне, належить перепроводити розвід по нараді з родиною і відповідною владою, на умовах корисних для обох сторін. Коли в подружжі не має згоди, тому, що характери зовсім незгідні, то справу розводу повинні ваяти в руки ті, що мають державний нагляд над виконанням подружніх обов'язків і винести рішення. Коли вмирає мати і залишує при батьковій дочок і синів, то цей не повинен звичайно більше женитись; подібно мається річ, коли залишується вдова з дітьми. Решту життя вони повинні посвятити вихованні дітей.

Платон вимагає релігійної санкції для полових зносин. Вони можуть відбуватися тільки між супругами. Закон на думку Платона повинен позбавляти всіх горожанських прав того, що допускається полових зносин поза тими, на які дозволяє подружжя. Для опанування пристрастей належить спрямувати енергію в напрямі фізичних вправ.

До спільного вживання землі люди не дозріли. Платон тієї думки, що поділ маєтків треба закріпити, щоб запобігти на будуче великим хитанням внутрі держави. Спадкоємцем назначує батько одного з синів. Сестер оженює спадкоємець, а брати відходять до заприятельованих бездітних родин. Державний уряд дбає про незасобних дітей й їм з уряду приділює місце. Коли маємо до діла з рішучою надвизкою горожан, то їй належить спрямувати до колоній. Жебраків проганяє Платон поза межі держави і над ними не радить милосердитися. В добре організованій державі праві люди не мають потреби жебрати; вони все знайдуть вихід з положення, в якому знайдуться.

Ми вже вказали за Платоном на потребу зазнайомлення горожан з воєнним ремеслом. Однак сам він бачив, що в грецьке життя почало вкрадатися занедбання воєнних гор та танців, почав ширитися пацифізм з занедбанням начальних цінностей держави. Звідки воно береться, питався він. Ось спостерігає, що погоня за багатством сповняє всеціло людей. Ці люди не гордили нічим, щоб тільки задовольнити жагоду гроша: кружляли думками коло їди і як звірина думали про заспокоєння своїх низьких інстинктів. Вони знали тільки своє «я». А була ще й інша причина занедбання військового мистецтва. Цьому винні демократія, олігархія і тиранство. Вони всі мали тільки на думці власне, а не загальне добро. Вони боялися, щоб хтось крім них був гарний, багатий або здатний до бою. Ось партійництво причиною погубного пацифізму.

Ми ще завважимо, що Сократ лучив гармонійно в собі діло і слово. Платон був представником більш слова, думки, хоч нази-

вав себе не мудрицем (софістес), а тільки приятелем мудрости (філософос). Його учень Аристотель становить знова перехід до діла, хоч і негрецького, бо неодну його думку зреалізував його учень Олександр Великий, славний завойовник Старинного Світа. Не дивно, що до тих часів, повних мудрости, що мали діло на увазі, повертають великі суспільні реформатори, як до джерела свого надхнення.

III.

Що зреалізовано з Платонових думок в сучасній Німеччині? — Провідник Німеччини — велична сполука діла й думки. Його гігантні осяги потверджують це. Він напевно володарської верстви. Його нарід включно з молоддю творить один великанський військовий табор. Верства військовиків довела військово мистецтво до досконалости. Добір провідницького елементу відбувається на дорозі діла і партійних шкіл.

У вихованні за взірцем грецьким належно узгляднено фізичну сторону й то так далеко, що філософію вилімінувано за шкільної гімназійної програмі — хтось мігби сказати: за вказівкою Платона, який твердив, що до тяжких студій людина надається до перва по двадцяти літах життя. Народня поезія, як і поезія великих поетів зискала за взірцем грецьким куди більше місця, ніж це було давніше. Ціле виховання є під контролею держави.

Не зважаючи на провідницьку систему нарід має такі права, як ніде в світі. Як хто може говорити про реалізацію демократії, то в першій мірі Німці. Ніде працею й опікою не є так забезпечений нарід, як у Німеччині, так що сміло можна сказати, що на наших очах dokonується одна з найбільших світових революцій. Твориться національна спільнота, яка стає найбільшою потугою світа.

Народня гігієна йде по лінії зміцнення найшляхотнішого елементу. Дідично обтяжені є виключені знід державної опіки (йде головно про діти). На супружжя мусить дати згоду держава, що контролює молодих під оглядом здоровля та раси. В рішучий спосіб запобіжено злим расовим впливам в державі. Є там суворі закони щодо ломання супружого життя. Держава дає піддержку супружжю з численним потомством.

Поділ маєтковий є закріплений, а тим самим і володіння землею. Закон забороняє ділити господарства, устанавляючи правного спадкоємця.

Революція німецька є суто німецьким явищем, що як твердить шеф німецької преси др. Дітріх, реалізує німецьку істоту. Кожен нарід відповідно своєму характерові та життєвим умовинам вимагає особливого підходу.

В нас найближчим начальним добром є прямування до національної спільноти. Треба побільшувати число тих, що прямували б до кращого завтра нашого народу. Належить зацілювати національну карність, а передусім переконання, що кращий час мусимо здобути власними руками. Ми в часі, що голосний не виго-

дою, а жертвами. Мусимо шукати дороги до українських низів, щоб українська справа не була тільки справою інтелігентів, а мільйонів.

Життя не дає на себе чекати, тим більше, що ми в добі швидкого ходу історії. Нам треба працювати і боротися в тому напрямі, щоб стати співтворцями Нової Європи. Нагода може однакова в житті нашого народу, що вже позбувся польської магнатурії і московсько-жидівського хламу. Очищений нарід, маючи могутнього союзника в німецькій державі й культурі заживе оновленим величним життям.

4. V. 41.

БОГДАН ГАЛАЙЧУК

Нові форми міждержавних відносин

На вступі вазначуємо, що не думавмо торкатися питання, чи існує поняття обмеженої суверенности, або якою іншою формою можна пояснити факт, що деякі держави, у тій чи іншій формі, підлягають іншим державам. Не вдаючись у нетрі теоретичних понять з міжнароднього публичного права, над яким крушить копії чимало наукових поваг, розглянемо лише актуальне, щораз то частіше в нинішніх часах, явище залежної держави, та поодинокі його відміни.

При оцінці ступня залежності між двома державами, необхідно відрізнити політичну й фактичну залежність, від правової, вясованої в договорах. Перша майже завжди сильніша, ніж друга, бо великодержава, опановуючи слабу державу, старається залишити тій останній ілюзію якнайбільшої, або й повної, самостійности.

Правна залежність є предметом студій багатьох дослідників права народів, які перевели класифікацію поодиноких форм залежности та заналізували їх з правового погляду.

Правний акт, на якому опирається залежність, може виразно означувати стан залежности, може обмежувати свободу ділання держави лише у деяких напрямках, може мати форму звичайного договору між двома рівнорядними партнерами, а може й зовсім не існувати; тоді залежність є фактом без ніякої правової основи. То останнє явище виходить поза межу нашої статті.

У першому випадку залежність — виразно сформулована — може мати різні форми. Не будемо на цьому місці розглядати типи залежности, які належать до минулого, або які затримались лише у далеких закутинах Азії (протекція, суверенність, обовязок платити дань, ленна залежність) та які стрічаються лиш у британській імперії (домінії); залишавмо на боці залежні області, які не мають характеру держав у розумінні права народів (автономні та сфедеровані краї й провінції). Читачі, які тим цікавляться, знайдуть багату літературу. Ми спинимосся лише над протекторатом, як найбільш розповсюдженою формою залежности між державами.

ПРОТЕКТОРАТ.

Протекторат родиться з договору між двома незалежними, суверенними державами, з яких сильніша перебирає оборону слабшої проти зовнішніх, або й внутрішніх небезпек, а зате дістає керму, або контроль закордонної політики (слабшої держави). При тому сильніша держава дістає, звичайно, право тримати військові залоги та вмішуватись у внутрішні справи — але це вже не належить до самої суті протекторату. Правно, слаба держава залишається даліше суверенною державою, підметом права народів, лише вирікається вповні, або частинно здібности міжнароднього ділання.

Не в справжнім міжнароднім протекторатом усе, що так називається. Під протекторат може піддатися лише суверенна держава — тому коли, напр. провідники африканських племен (які не в володарями суверенних держав, і яких території в, з погляду права народів, безпаянським добром) піддаються під протекторат європейської держави, то це т. зв. псевдопротекторат, чи колоніяльний протекторат, а не міжнародній протекторат.

Перебираючи відповідальність за безпеку протектованої (слабшої) держави, мусить протектор (сильніша держава) дістати вплив на закордонну політику протектованої держави. При тому вона здебільша сама перебирає на себе право заключувати договори в імені протектованої держави, а дипломатичні й внутрішні представники протектора заступають протектовану державу за кордоном. Такий стан панує напр. у Камбоджі, Анамі (французький Індокитай), Сараваку (бритійське Борнео), з протекторатів, які вже тепер не існують — в Афганістані (брит.), Мадагаскарі (франц.), Абисинії (італ.), Корей (япон.).

В інших випадках, протектор обмежується до контролю закордонних зв'язків протектованої держави, застерігаючи собі право вета (напр. Англія в Трансвалі), або накладаючи на протектовану державу обов'язок узгоджувати свою політику з Протектором (Англія в Афганістані до 1919. р., Франція в Анамі), чи предклатати поодинокі постанови до апробати (Франція в Тунісі, Монаку), або засягати ради протектора перед постановою з міжнародньої царини (Японія у Корей).

Коли протектор контролює лише закордонну політику протектованої держави, та остання має право заключувати договори та висилати дипломатичних і консулярних представників закордон (активне право легатії), або лише приймати їх (пасивне право легатії). Навіть протектовані держави з правом легатії, не мають дипломатичних представництв у столиці протектора й комунікуються з ним через генерального резидента — дипломатичного представника та рівночасно шефа адміністрації протектора. Замість консулів, має протектор у протектованій державі резидентів.

Так виглядає протекторат з правного погляду.

Фактична політична залежність в усе куди більша, ніж правна. Хіба нові, ще неустабілізовані протекторати, в настільки вільні, що протектована держава може вести війну з протектором, як на переломі 19. і 20. стол. Абисинія з Італією й Трансваль з Англією. В ін-

ших протекторатах це практично неможливе, з огляду на сильні військові залоги протектора, який здебільша зводить місцеву армію до гвардії протектораного володаря.

Як виглядає право заключувати договори та підтримувати дипломатичні зв'язки, бачимо на прикладі Тунісу, якого бей (володар) приймає чужих дипломатів та заключує договори, але лише через свого міністра закордонних справ, яким є... кожночасний французький генеральний резидент. Важніші ділянки внутрішньої адміністрації перейняла Франція; французькі шефи тих ділянок мають титул міністрів Тунісу. Лише кілька маловажних ресортів перебувають у руках мусулманських міністрів, але й ті знаходяться під повною контролею французького генерального секретаря, який постійно знаходиться при беві.

Володар протектораного держави є лялькою, яка своїм існуванням робить серед туземного населення ілюзію незалежності, і тим способом облегує протекторові звичайне колоніальне володіння. З політичного погляду немає суттєвої різниці між Тунісом і Альжиром, чи між Анамом і Тонкіном.

Трапляється, що при добрих географічних умовах, протекторана держава увільнюється від протекторату, якщо протекторат ще не успів вповні опанувати краю. Абіссинія висвободилась від італійського протекторату 1896. р., збройно, Афганістан 1919. р. — мирно. Частіше протекторат кінчиться інакше — нагальною чи поступенною переминою на звичайну колонію; така доля стрінула Мадагаскар, Трансваль, Гаїті, Корею.

Ця остання — добрий зразок ступневої інкорпорації протектораного краю. 1904. року Японія обіймає протекторат. Гарантує незалежність та інтегральність Кореї; на випадок загрози має право інтервенювати й обсаджувати стратегічно важні точки: Корея приймає дипломатичного й фінансового дорадника та зобов'язується не заключувати міжнародних договорів без апробати Японії. 1905. р. японський генеральний резидент переймає закордонні справи Кореї, 1907. р. — керму внутрішньої організації. Договором з 1910. р. Корея передає Японії свою територію та стає японською провінцією під назвою Ховен.

КВАЗИПРОТЕКТОРАТ.

Коли слабша держава піддає контролі сильнішої лише поодинокі ділянки своєї влади, а залишає собі свободу цілоти закордонної політики, такий правний стан годі зарахувати до протекторату. Кунц називає його квазіпротекторатом — характеристичною формою залежності деяких республік Середньої Америки від Злучених Держав, які тим способом забезпечують каналову сполучку між обома океанами у Панамі та (проектований канал) у Нікарагуа.

Найдовше залежна від Злучених Держав Куба. Після перемоги над Іспанією в 1892. році американці обсадили острів і окупували його до 1903. р. Тоді заключили вони з проголошеною на Кубі республікою договір, яким застерегли собі право інтервенювати для збереження незалежності Куби та для втримання уряду, який був би здібний берегти життя, майно й індивідуальну свободу мешканців.

Вже право інтервенції у внутрішні справи перекреслює один з засадничих атрибутів суверенності та ставить Кубу у повну політичну залежність від Злучених Держав. Дальше Куба зобов'язалася не робити довгів, яких не могла би платити з власних нормальних доходів, саниувати скарб, не давати чужим державам у себе баз, не допускати їхньої контролю та облежити Злуч. Державам купно й винайм землі на морські бази й інші військові об'єкти.

Подібного змісту договір заключило 1915. р. з Злуч. Державами Гаїті; він не торкається лише фінансових справ, зате наказує розпустити армію Гаїті, а місцеву жандармерію піддає під команду американських старшин.

Панама, відірвавшись від Колумбії за допомогою Злуч. Держав, признає тим останнім у 1863. р. право інтервенювати для збереження незалежності та закладати морські бази й вуглеві стації, тримати у столиці Панами і у Колоні залоги (з огляду на можливі заворушення), а крім того відступав частину території на будову каналу.

Гондурас прийняв 1911. р. фінансову контролю Злуч. Держав, Сан Домінго відступило 1907. р. крім контролі фінансів, ще й морські бази. Нікарагуа віддала 1912. р. Злуч. Державам морські бази та право будови каналу через свою територію. Президент Нікарагуї Діаз, агент Злуч. Держав, запропонував тим останнім у 1927. р. договір, подібний, як з Кубою; Вашингтон прийняв настільки приманчиву пропозицію.

Як бачимо, поняття квазіпротекторату обіймає велику скалю залежності, від фінансової контролі (Гондурас) до права накидувати уряд, перебирати службу безпеки та розпускати армію (Гаїті). Незалежність тої останньої республіки та сусіднього Гаїті наскрізь сповидна. Підчас світової війни, американці обсадили обі ті держави, у Сан Домінго ввели навіть свій військовий уряд, якого закони й розпорядки мусіло Сан Домінго 1921. р. санкціонувати. У Нікарагуї інтервенювали американські війська 1926. р., щоб повернути владу свого ставленника президента Діаза, що, як ми згадували — за рік віддав свій край беззастережно американцям.

Щойно в останніх роках республіки Середущої Америки частинно правно емансипуються. 1934. р. Злучені Держави касують договір з Кубою, затримуючи лише право мати морські бази. 1931. р. Вашингтон обмежує фінансову контролю над Гаїті, 1933. і 1934. р. забирає військові залоги й старшин жандармерії, затримуючи лише право інтервенції. 1936. р. американці зрікаються права інтервенції в Панами, зберігаючи лише право маневрів у смузі каналу, а, фактично, американську контролю (з огляду на канал) вбирають в дискретну формулу „обопільного зобов'язання забезпечити ужиткування й неутральність каналу, а коли треба, спільно боронити його“.

НЕРІВНИЙ АЛІАНС

Як бачимо, при квазіпротектораті слабша держава зберігає суверенність та загальну свободу ділання, допускаючи однібічну залежність від сильнішої лише у деяких — арештою дуже важних —

ділянках. Одинокий договір з Панамою з 1936. р. не називає односторонньої залежності по імені, а укриває її під формою звичайного договору між двома рівнорядними контрагентами. Тому той договір можна зарахувати до так званих нерівних альянсів — форми залежності, яку в останньому десятилітті часто стрічавмо у Старому Світі, зокрема в музουλманських краях.

Найвиразнішим зразком „нерівного альянсу“ може служити відношення між ССРСР і монгольською республікою (зовнішню Монголію) з 1936. р. На випадок загрози війни, зобов'язуються контрагенти до консультації, на випадок нападу до помочі а — як лише мине загроза — до негайної евакуації війська з території контрагента. Формально у сто процентах рівні права й обов'язки; політично ж — повне підпорядкування Монголії Москві.

Альбанія виступає, як зовсім рівнорядний партнер Італії, в оборонному альянсі з 1927. р. На випадок війни, має один контрагент поставити на домагання другого до диспозиції (для зліквідування конфлікту) всі військові, фінансові й інші засоби, не заключувати сепаратного миру чи перемиря, а після війни забрати свої війська. Слід додати, що на основі спільної декларації Італії, Японії, Англії та Франції з 1921. р. — отже акту, в якому Альбанія не брала участі, стверджено, що Італія матиме право боронити Альбанію, якщо та остання не зумів сама себе оборонити проти нападу. Зрештою, Альбанія до весни 1939. р. була лише під італійським впливом, навіть не мала у себе італійських військових залог.

В інших нерівних альянсах виступає різниця прав і обов'язків обох контрагентів у ділянці військовій. Першим нерівним альянсом можна вважати російсько-турецький з 1833. р., на основі якого Росія зобов'язувалася боронити Туреччину, зате російські воєнні кораблі дістали право перепливати через Босфор і Дарданелі.

Нерівність виступає найвиразніше у відношенні між Єгиптом і Англією, від 1922. р., коли британський уряд зрікся протекторату над Єгиптом, визнавав його суверенною державою, але, „до часу заключення договору“, застеріг собі деякі права. А саме, Англія мала право забезпечити свої імперіяльні шляхи на території Єгипту, боронити край перед зовнішніми нападами й вмішуваннями та охоронювати меншини і чужинців. Англію репрезентував у Єгипті не посол, а лиш високий комісар, що навіть формально потверджувало залежність.

Фактично залежність була настільки прикра, що викликала відомий єгипетський незалежницький рух, під натиском якого Англія заключила 1936. р. з Єгиптом „договір союзу й приязни“, що обов'язує дотепер. Англія забрала військові залоги з Єгипту, залишаючи їх на 20 років у смузі суецького каналу. На випадок війни, оба контрагенти мають собі взаємно помагати, але Єгипет обов'язаний, крім того, поставити до диспозиції Англії свої пристані, летовища й комунікаційні засоби.

Зрештою, Єгипет виступає, як незалежна, рівнорядна держава; на місце високого комісара приходить британський амбасадор.

Ірак заключив з Англією нерівний альянс на площині сповидної рівнорядності, ще в часі, коли був від неї навіть правно залежний і знаходився під британським мандатом (до 1932. р.). На основі „до-

говору союзу й приязни" з 1922. р. зобов'язався Ірак підчинитися британським радам у справах, зв'язаних з міжнародними й фінансовими питаннями, та приймати британську поміч у всіх військових справах. На основі нового „договору союзу й приязни“, з 1930. р., мають оба контрагенти спільно радитися над закордонними справами, що торкається їхніх спільних інтересів, а до інших держав не займати становища, яке не годилось би в цим договором. На випадок загрози миру, зобов'язує контрагентів консультація, на випадок війни — взаємна поміч. Поміч Іраку має полягати головню на полекшах в ужитті залізниць, рік і пристаней. Англія має право збудувати два летовища для безпеки важних шляхів Іраку й може тримати військові залоги. Вона постачає зброю та амуніцію армії Іраку, яка може приймати військових інструкторів лише в Англії та висилати своїх старшин на закордонний вишкіл лише до Англії.

Подібні змістом договори заключила Франція 1936 р. в Сирію та Ливаном, але над ними не спинюємося, бо існування тих двох „леванських держав“ залишилося на папері.

До нерівних альянсів можна зарахувати договір з 1932 р., яким Японія визнає Манжурію вповні незалежною державою, але запевнює собі право тримати на манжурській території війська у потрібній кількості. Правно Манжурія є незалежною державою; — її ж фактичне політичне становище відоме.

* * *

Залежність малих і середніх держав від великих, відома з давен-давна, ледви чи виступила коли небудь у такій гострій, виразній формі, як підчас теперішньої війни. У мирних часах робили всі держави враження справді незалежних організмів, що самі кермують своєю долею, ведуть власну закордонну політику, якої свобода й успішність побудована на власних збройних силах. За час війни оборонні укріплення розлетілися, мов дімки з карт; армії виявилися здібними хіба до 2-тижневої оборони; незалежна закордонна політика стала фразою без змісту. Всі європейські держави, за винятком двох-трьох, проти своєї волі попали у вовний крутїж, ангажуючися безпосередню, чи посередню по одному, або по другому боці. Мир, чи війна — такий вибір не існує тепер для малих і середніх держав; вони можуть щонайбільше рішати, по якій стороні вмішатись у війну й які війська впустити на свою територію.

Ця залежність в часі війни, викликана безпосереднюю пресією великих, добре вишколених і технічно вивінуваних армій, зазначається вже в мирних часах — у куди складніших формах і ступнях.

Найчастіше виступає господарська залежність — залежність від капіталів, харчів, сировин, ринків, транспортних засобів і т. д. іншої, сильнішої держави. Бідні, зле загосподаровані краї, „сиділи в кишені“ великих демократій, які змушували їх до послуху під загрозою, що припинять кредитування, або замкнуть свої ринки для їхнього ввозу й тим способом зруйнують їхню господарку. Такими способами намагалася британська дипломатія опанувати Балкан, пропонуючи тамошнім державам високі кредити й закуп цілого їхнього вивозу. Англія, що володіє найбагатшими копальнями вугілля й нафти та

танковою флотою, намагалася підпорядкувати собі бідну в погінні матеріали Італію, вперше погрожуючи нафтовими санкціями в часі абіссинської війни, а вдруге — спинюючи в 1940. р. довіз вугілля. Деякі держави можуть вести торгівлю з закордоном лише чужими кораблями, через чужі пристані, залізниці та інші засоби зв'язку. Напр. до вибудування трансіранської залізниці, ціла торгівля північного Іраку могла йти лише крізь Батум і Чорне море; з огляду на це Ірак був вповні залежний під господарським — а в слід за тим і під політичним оглядом, від Росії.

Господарська залежність має різні форми та різні ступні тривкості. У всякому випадку, вона мало тривка, коли не має геополітичних основ: тоді можна господарсько слабу державу унезалежнити, „викупуваючи“ з рук сильної відповідними кредитами.

Політична незалежність зв'язана здебільша з безпекою. Слаба держава залежна від сильнішого сусіда, що тримає її в шаху, або від іншої великодержави, що дає їй гарантію проти того сусіда. Перший рід залежності тривкіший, бо має геополітичну основу. Польща й Чехословаччина не зуміли закріпити свої незалежності супроти Німеччини, з якою мали дуже довгі кордони, зате їхня залежність від далекої Франції розвіялася, мов дим, з хвилиною, коли взаємовідносини європейських сил змінилися.

Крім сухопутнього сусідства, треба мати на увазі й морське. Англія, пануючи над океанами, мала немов довгі кордони з державами, які посідають довгі побережжя, або заморські колонії (Португалія, Голандія, Норвегія, Греція, давніше також Італія). Маючи змогу перервати їм зв'язок з колоніями, або бомбардувати їхні пристані, Англія тримала їх у більшій (Португалія) чи меншій (Голандія) залежності. Та залежність наразила Норвегію, Голандію та Грецію на війну.

Ступінь залежності збільшують органи сильнішої держави на терені слабшої — як місії, чи поодинокі експерти, сповідно лише з дорадчим голосом, які фактично котролюють поодинокі царини державного життя, а то й кермують ними (як французька військова місія у новоствореній Польщі, або британські військові інструктори в Іраку, чи Єгипті).

У всіх цих випадках, сильніша держава має різні засоби пресії на слабшу: може їй замкнути ввіз чи транзит, відібрати кредит, відмовити помочи на випадок війни, загрозити наїздом і тп. — має різні засоби, щоб наклонити уряд слабшої держави до слухняності, але не має змоги безпосередньо накинати свою волю йому, чи його органам.

Такі засоби безпосередньої екаектививи на терені чужої держави, можуть бути різні. Напр. сильніша держава має між громадянами слабшої „своїх людей“ — підкуплених чи підданих духовим впливам (виховання, пропаганда).

Того роду чужі політичні впливи неможливі у задисциплінованому, політично виробленому народі, що дорожить своєю честю й єдністю; у народі, якого члени не ввійдуть у зв'язок з ніякими чужими чинниками поза плечима свої владі, навіть коли не в одному не

погоджується з нею; у народі, де політиканство не вбило здорового інстинкту солідарності та дисципліни.

Зате добре підложжя для чужих впливів творять, зокрема, молоді народи, де народні маси й навіть провідні верстви не мають — з огляду на довге недержавне існування — політичного виховання, що вимагає довгих, безперервних державницьких традицій. Характеристичним тереном чужих впливів є латинська Америка, де великодержави й навіть економічні потентати (головно нафтові концерни) мають своїх ставлеників, яким помагають революційним шляхом захоплювати владу, а тоді дістають концесії на догідних умовах і користають з них, доки противна сторона не захопить влади — подібнимиж методами. Саме тому латинська Америка є огнищем постійних революцій. В Європі бачили ми деякі аналогії на Балкані, зокрема в недавніх подіях у Югославії. Під британським впливом, сербський старшинський корпус — роєкзальтований, з перебільшеними поняттями про силу своєї армії — здійснив чужі плани — проти свого уряду й своїх національних інтересів. А вже класичним зразком чужих впливів може служити Польща з 18 стол., де Росія мала „свого“ короля, „своїх“ послів у соймі, а коли було треба — „своїх“ революціонерів — конфедератів.

Сильніший засіб безпосередньої пресії на чужі держави — а можна його вжити й супроти здорових народів — це збройна сила. Найчастіше є це кружляк, або й ціла ескадра, що стоїть на якорі перед столицею, або важною пристанею слабшої держави з дулами, зверненими на місто, готова висадити десант, коли місцевий уряд не піде на уступки. Таких засобів уживали європейські держави поодинокі чи гуртом нераз: супроти Греції, Туреччини, Китаю, Венеції. До того ще краще надається летунство, яким напр. Англія в минулому й цьому році погрожує ССРСР (Баку), Румунії та Болгарії.

Військову пресію у згаданих формах можна уживати лише посередньо — іде тут лише про погрожування війною. Над переможеніми окупаційними військами (напр. німецькими у нинішній Франції) чи німецько-австрійськими в Румунії в 1917. р. не спинюємося, бо залежність переможеного від переможця занадто наглядна. Але й союзники не завжди є рівнорядними партнерами. Слабший мусить підпорядковуватися сильнішому, якого війська несуть не лише поміч, але і залежність.

Приявність союзницьких військ витворює стан фактичної незалежності, але не нарушує прав слабшої держави, які випливають з засади суверенності, бо іде тут лише про взаємну поміч. Годі те саме сказати, коли чужі війська перебувають на терені держави що не веде війни.

В тому випадку приявність чужих військ на території нейтральної держави може мати різний характер.

Може це бути звичайний акт насилля, накинений проти волі нейтральної держави, — як антангська окупація деяких грецьких островів та Солуня підчас світової війни. До абдикації короля Константина та приходу до влади Венізелоса, що виповів Центральним Державам війну, була Греція вповні нейтральною: вона енергійно протестувала проти окупації своїх територій Антантою та підтримувала поправні

дипломатичні взаємини з Центральними Державами. Грецький уряд протиставився пресії окупаційних військ і уступив щойно перед репресіями міжнародного характеру: блокадою та десантом у Піреї.

Таксамо зберігла нейтральність Персія, дарма що війська воюючих держав, користаючи в її безсилля, ввійшли підчас світової війни на перську територію та воювали між собою (москалі, англійці, турки).

Але чужі війська можуть перебувати на території невоюючої держави також за її згодою, на основі договору. Тут можемо вирівняти два випадки:

1. Договір, заключений в мирних часах про побут чужих військ, мав тривкий характер.

2. Договір, заключений підчас війни про побут чужих військ, звязаний з операціями, мав перехідний характер.

У першому випадку стан залежності цілком виразний. Хоч чужі війська обсаджують лише деякі стратегічні важні пункти, вони мають за завдання не лише боронити перед агресією з зовні, але також — і то в першу чергу — тримати слабшу державу в залежності. Бачимо це на прикладі Іраку та Єгипту, правно наскрізь незалежних держав, звязаних Англією лише звичайним військовим альянсом, який дав останній право мати залоги над Суевським каналом, та в деяких місцевостях Іраку. Єгипет, який останніми роками робив враження справді незалежної держави, попав з хвилиною вибуху італійсько-бритійської війни, під справжню диктатуру команданта британських військ, що оперують на єгипетській території. Бритійській „армії Нілю“ Єгипет не може протиставити власних збройних сил, бо Англія не допустила до їхньої розбудови. Ірак, на якого території було лише кілька британських залог, умів унезалежнити свою закордонну політику та воює в Англією як вповні суверенна держава.

Подібний характер мали советські залоги в балтійських державах від осені 1939 в. до 1940 р. Різниця втому, що в цьому останньому випадку йшло лише про перший етап інкорпорації слабших держав, а у випадку Іраку та Єгипту — про формальну емансипацію.

Слід згадати, що війська сильнішої держави на території слабшої можуть бути замасковані. Наприклад, на основі російсько-турецького договору, повстала на початку 20 століття в Персії т. зв. козацька бригада. Дарма, що на утриманні перського скарбу, підлягала та бригада лише командантові кавказької воєнної округи й була виразним знаряддям російської експансії та поневолення Персії.

Коли договір про вхід військ сильнішої держави на територію слабшої заключається щойно підчас війни, стан залежності є лише природним наслідком приявности чужих військ, а не ціллю. Сама ціль мав чисто військовий характер: превенційно-оборонний, чи офензивний. Іде про те, щоб не допустити ворога на випадові позиції, або самому зайняти вихідне становище до планового наступу. У всякому випадку, прихід чужих військ диктує тут безпосередня оперативна потреба, витворена ходом війни, а не плани політичної експансії.

Коли розглядаємо теперішні форми політичної залежності, му-

симо мати на увазі, що йде тут лише про один етап у довгій історичній еволюції.

Античний світ — це була доба великих імперій. Єгипет, Халдея, Асирія, Новохалдея, Персія, Македонія, Рим, чергувались по собі; кожноразно одна з тих великодержав володіла безпосередньо, або посередньо, майже цілим, тоді відомим, культурним світом — за винятком Індій та Китаю. Рим обняв цілий середземноморський басейн та західну Європу своїми провінціями й залежними державами. З тих останніх, деякі правно були відносно Риму лише союзниками, а практично зберігали лише внутрішню самостійність, підпорядковуючи вповні свою закордонну політику Риму.

Ідея Риму, як надрядної наддержавної влади, зберіглась і в середньовічній Європі. Візантійські та німецько-римські цесарі й папи, вважаючи себе правними наслідниками римських імператорів, суперничали між собою (Візантія з Римом на релігійному полі; Рим з німецьким цесарством на політичному) за престижеве передове становище в Європі. Як останню залишку того стану можна уважати Неаполітанське Королівство — вповні незалежну державу, що до кінця свого існування (половина ХІХ століття) була номінально папським леном. З другого боку, влада середньовічних держав розбита була між цілу драбину феодалів, з яких деякі були вповні незалежними.

Щойно під кінець середньовіччя та в початках новітніх часів, державна влада консолідується, ліквідує феодалізм; рівночасно — від реформації до освіченого абсолютизму — емансипується вона й від Риму. Повстають суцільні національні держави з повнотою влади, виступають у щораз то ближчих міжнародних взаєминах, як партнери, і тоді родиться засада рівнорядности суверенних держав, що обіймає всі держави — великі, малі й середні — за винятком таких політичних мікроорганізмів, як Сан Маріно, чи Монако.

Політична дійсність поважно відбігала від правної засади — але й та остання знала чимало винятків. Стан фактичної нерівности й залежности між суверенними державами стверджують деякі важні міжнародно-правні акти.

Стрічаємо їх у найвиразнішій формі на американському континенті, де, зокрема, виразно зарисовується диспропорція сил між англосакською великодержавою та плеядою кволих латинських республік. Користуючися тією диспропорцією, Злучені Держави не лише вповні підпорядкували собі деякі республіки Середньої Америки, але отверто ставили себе в надрядну позицію своєрідного протектора всіх американських держав. Коли європейські держави приступили до блокади Венецуелі, Злучені Держави запротестували, мовляв: вгідно з доктриною Монро, ніякі заморські держави не можуть виступати з репресіями проти поодиноких американських держав. Коли якась американська республіка порушить права заморської держави, та остання має звернути свої претенсії до Злучених Держав.

В Європі великодержави взаємно спинювали свої впливи у відомій „політиці рівноваги“, тому залежність малих держав від великих, не знаходила там правного оформлення. Хоч деякі балканські держави, зокрема Сербія, вповні підпорядкували свою закордонну політику Росії, то остання лише спорадично мала вплив на поодинокі з них,

оснований на договорі, з більше чи менше виразним характером протекторату: на наддунайські князівства, Болгарію, подекуди й на Туреччину (1833 р.).

Зате європейські великодержави, виступаючи як збірнота, часто накидували свою волю слабшим державам, і то у формі міжнародних договорів. Великодержави диктували час і умовини закінчення війн (зокрема на Балкані), нові кордони, рішали про повстання нових держав, накидували їм примусову вічну нейтральність та різні гарантії — які обмежували суверенність держав і свободу їх політики та давали нагоду втрутатися в їх внутрішні справи, а зовсім не забезпечували їм ні незалежності, ні цілості.

Зрештою, втрутання великодержав у формі гарантії не обмежувалося до закордонної політики слабших держав. Напочатку 19 стол. „святий альянс“ силоміць, шляхом збройних інтервенцій, накидував абсолютистичний устрій не лише малим італійським державам, але навіть великій Іспанії. Спираючися на гарантії, великодержави втрутали у внутрішні румунські справи — в обороні жидів, а під час світової війни навіть усунули грецького короля, покликаючися на договір, яким признано незалежність Греції й рівночасно поставлено конституцію тої останньої під гарантію великодержав.

Найдалше посувалися великодержави — коли йде про вмішування у внутрішні справи — на терені турецької імперії. Вони накидували їй поважні устроєві, адміністративні та поліційні реформи на території цілої держави, чи її частин, брали під безпосередню контролю поодинокі ділянки її адміністрації, організували жандармерію під проводом європейських старшин, і т. д.

Справді диктаторські захопили великодержави владу по світовій війні. У паризькій конференції один президент і двох прем'єрів самовільно диктували нові кордони Європи, накидуючи свою волю не лише переможеним, але й своїм слабшим союзникам.

Виявилося, що не була це лише тимчасова „військова диктатура“, яка мала би на меті справно перебудувати Європу серед безлічи суперечних державних інтересів. Виявилося, що переможці рішили використати перемогу, щоб виєлімінувати з „європейського концерту“ дві переможені великодержави й одну з занархівованих, та вповні підпорядкувати цілу Європу звуженій директорії великодержав. Її органом стала Ліга Націй. У тій інституції, закровній виразно на правно оформлену наддержавну владу, великодержави („держави з розгалуженими інтересами“) дістали постійні місця в раді — одинокому перманентному органі. Ліговий статут підніс великодержави до правного поняття, з формально забезпеченим впливом на інші держави. Засада рівнорядности суверенних держав втратила отже не лише політичний зміст, але й юридичний.

Коли німецькі автори протиставлять в засаді рівнорядности суверенних держав — засаду ієрархії, вони лише формулюють стан, який фактично вже існував: Злучені Держави здавна є вирішним чинником на американському континенті, Японія — на Далекому Сході. В Європі йде не про підпорядкування малих і середніх держав Німеччині, а про пересунення збірного поняття „великодержави“, яким малі й середні держави вже були підпорядковані: на місце Англії та Франції,

прийшла Німеччина й Італія, які вводять новий міжнародний лад.

Коли Німеччина з Італією змінюють державні кордони у віденських арбітражах, вони виконують функцію, яка здавна припадала великодержавам. Різниця лише у тому, що другорядні держави стратили сповидну, позбавлену всякого політичного змісту, позицію рівноправних партнерів.

Глибшу різницю помітимо, коли при останніх перемінах глядітимемо лише на самі великодержави, як на провідний чинник.

З трьох великодержав, які рішали на паризькій конференції, лише дві були європейські, при чому одна з них лежала на європейському континенті. Обі великодержави, які — після заломання Вільсона — кермували поверсайською Європою, лежать на західному її кінці, над Атлантийським океаном.

При такому географічному положенню, їхня влада над європою не могла бути тривка. Вона була обумовлена штучним обезвладненням Німеччини і мусіла захитатися з хвилиною, коли Німеччина відзискала повноту своїх сил. Тепер провідну роль перейняла великодержави, що займає саму середину Європи, та, межуючи безпосередньо з більшою частиною європейських держав, має змогу безпосередньо впливати на них. В 1938. р. Франція не могла реально допомогти „загарантованій“ Чехословаччині, 1940. р. Англія не могла кинути проти Румунії нічого, крім погроз. Але в нинішній Європі, немає ні одного краю, недоступного для німецьких військ.

Це одна причина, чому нинішню залежність європейських держав від Німеччини слід уважати тривкою, неповязаною з кон'юктуральними укладами міжнародних сил.

Друга причина лежить у самому змісті поняття — „провідні великодержави Європи“. Перемога в 1918 р. була спільною перемогою багатьох союзників. Навіть, коли відкинути менших з них, з яких становищем не треба було рахуватися, залишилося три великодержави — три співсмерожці, які бажали мати вирішувальний голос у повенній Європі. Всяка коаліційна влада криє у собі зародки розкладу, а зокрема — об'єднання трьох великодержав з настільки розбіжними інтересами. Одна з них, Італія, відразу виступила проти поверсайської системи, подібно як і ССРСР, якого Антанта намагалася повалити, але супроти якого виявилася — з огляду на географічне положення та на недостачу авторитетної влади — безсильною. Таким способом, зараз таки після Версаю, знайшлися міжнародні чинники, на яких Німеччина могла опертися у ломанні версайських оков. Зрештою, і самі „beatі possідентес“, оба філари антиревізіонізму — Англія та Франція мали між собою чимало непорозумінь та старались одна другу не допустити до гегемонії. Таке їх суперництво дало, з одного боку, протиревізіоністичному таборі змогу захитати версайську систему, а з другого боку, ослаблювали залежність менших держав, даючи їм нагоду вести складну дипломатичну гру та лавірувати між могутніми цього світу.

Нинішній уклад міжнародних сил різниться від версайського. Перемоги, що довели до володіння осі над цілим європейським континентом, є по суті перемогами одної держави. Виразна диспропорція сил між союзниками, згори виключає можливості суперництва й пе-

рерішує питання, кому припаде провідне становище на європейському континенті. Треба думати, що, коли теперішнє положення в Європі зафіксується, всі, без винятку, європейські держави підпадатимуть під вплив одної держави, та що той вплив буде тривкий у просторі й часі. Не буде в Європі тоді другої держави, яка, з огляду на чисельність і рівень населення та на політичний, мілітарний і господарський потенціал, змогла би ставати до змагання за перше місце в Європі. На місце дотеперішньої складної скалі держав, переможці правдоподібно створять однорідний тип держав, підпорядкований одній великодержаві, що займе провідне становище в Європі. І хоч ступень залежності буде мінатися в зв'язку з чисельністю й політичним рівнем населення даної держави, величиною, загосподаренням її території, і т.д. — то сама залежність стане мабуть засадою й новою формою організації міждержавної спільноти.

УЛАС САМЧУК

Сьогодні й завтра

Ці два вирази мають ту характерну рису, що вимагає ясного й точного усвідомлення їх головної суті. Бачити сьогодні й відчувати завтра. Правильно бачити й бодай приблизно відчувати.

Немає то нічого спільного з якимсь особливим мистецтвом, чи винятковим пророцтвом. Треба просто чути на землі, мати відкриті очі та вуха.

Але не кожному й не завжди то однаково вдається. Можна бачити багато й водночас нічого. Можна дивитись під ноги й спіткнутись; можна задивитись у далечінь і також спіткнутись. Можна ще бачити муху, а не помітити слона, як це є у знаній байці Крилова.

Бачити точно й виразно дійсність... Розуміти дійсність... Не входити в конфлікт із дійсністю.

Наша доба особливо жадає цього.

Виступив на кін історії Гітлер. Більше виразної індивідуальності не можна собі уявити! Вистачило перечитати один плакат його перших мітингів. Одначе не всі його пізнали. На його щастя якраз ті, яким найбільше треба було пізнати. Загляньмо в першу ліпшу газету тих днів і знайдете там живу, втілену сліпоту. Хто пригадає товсті томи такого Еміля Людвіка. Тридцять другого року той премудрий, жидівський віщун перекоує нікого іншого, як Мусоліні, що в Німеччині не може й бути подібний режим, як у Італії...

На цій точці жиди програвали і програють... Не дивлячись на всі їх золоті мішки.

Для більшого підкреслення ще один подібний віщун — Лева Бронштайн-Троцький. У своїй автобіографії, він авторитетно зазначає: «Ніяка велика робота не мислима без інтуїції, себто, без того підсвідомого чуття, яке, дякуючи теоретичній і практичній

праці, може розвинутися й збагатитися, але яке повинно бути за-
ложено у самій природі людини». Але ми знаємо й його другий,
не менше блискучий, афоризм: «Я відійду! Але відходячи, так
брязану дверима, що вся Росія здригнеться». А не відійшов і не
брязнув. Його виволокло гешеу майже у підштаниках із ліжка і
відправило у маандрівку, з якої він уже не вернувся... Мабуть, ма-
ло він мав від тієї інтуїції. Так само, як і тоді, коли творив своїх
меншевиків... Ціла його «фельдмаршальська» кар'єра завдячує
чуттю та інтуїції Володимира Леніна.

А у нас? Це питання виїмково важливе. Колись і тепер. І ко-
лись були Мухи, що твердили «пролетаріят не має батьківщини»,
і тепер ті мухи не вимерли. Сьогодні на «батьківщині пролетарі-
ату» за такі слова пустилиб «в расход». Не менш докладно мусимо
поводитись і ми. Бо скільки ще ходить по вулицях таких Мух,
які зустрівшись сердяться: «Бачите! Ви цього хотіли...» Так, ніби,
коли би вони «не хотіли», то не сталося. Що вони такого не перед-
бачали, і передбачати не хотіли — про це історія промовчує.

Не досить виразно маємо рішене це питання й ми, націоналі-
сти. І це нас найбільше обходить. Бо будучи такими, мусимо под-
війно бути чуйними. З цього приводу маємо до себе найбільше
претензій, бо не вистачить лиш зватись націоналістом. Тепер, у
наш час... Поки ще не пізно.

Націоналістом зватись — це не тільки приємність. Це насам-
перед обов'язок, і то суворий. Думати глибоко, бачити зірко, чути
уважно. Добу, людей, обставини... Не впадати в перебільшену
грандоманію, і не загубитися в дійсно гігантських подіях, якими
історія оперує.

Все це нас рішуче зобов'язує... Нас кожного, без виїмку! Без
огляду на те, чи любимо себе, чи не любимо; чи горді ми, чи не гор-
ді; чи розуміємо свої хиби, чи не розуміємо. Мені, траплялось, ка-
зали: «не критикуймо себе. Це може пошкодити...» За цю наївність
можемо дорого заплатити. Не будемо критикувати себе самі, зроб-
лять це інші, по нас. Історія нікому нічого не дарує.

З другого боку: не зробимо цього отверто й відважно, створи-
мо критику іншого сорту. Ту, що лазить по вулицях, по каварнях,
по приватних хатах. Ту, що рие й червочить, що ломить наше
здоров'я з нутра. Як націоналіст, чуюся надто гордим, щоб боятись
виразности. Як українець, не маю права лишатись байдужим і
езрениганим... Те й друге особливо підкреслюю...

Бо ще недавно мали ми право бавитись різними питаннями.
Культура верхів, чи низів? Схід, чи захід? Політика опортуністич-
на, чи принципіальна? Сьогодні мусимо вже сказати остаточне:
так! Доба вимагає виразности, а з тим і чину. І вдивляючись у її
вимоги — кажемо: не верхів і не низів — **а культура здорового
глузду**. Не схід, чи захід — **а захід, або небуття**. Не опортунізм,
чи принциповість — **а рішуча внутрішня принциповість**. Теоретич-
но ці питання в'яснені і в'яснені добре.

Слідує другий етап: конкретний, практичний чин.

Він бо якраз окреслить нашу духовість... Він бо скаже, чи

варто історії возитись з нами, чи дотепнійше буде викинути нас під колеса й розчавити. Одна з цих ділем буде вирішена, і то дуже скоро... Нам, розуміється, не може бути байдужим, котра з них переможе...

Во змінилися також наші цілі. Колись ми думали одно: коби лиш державність. Сьогодні бачимо, що не сама державність є якорем спасіння. Межі держав сьогодні соваються, мов гадюки. Немає причин думати, що все залежатиме від цих меж.

Сьогодні бачимо інше завдання: **державний зміст**. Те, що виповнює державні межі. Те, що втримає народ на поверхні й без меж само, як і з межами. Те, що врешті-решт, змусить межі лишатись межами, навіть коли це комусь не подобається. Це завдання на сьогодні. І відповідно цьому, ми повинні себе ладувати в дорогу. Відповідно цьому, ми мусимо формувати нашу духовність.

Чи робимо це в належній мірі? В належній — ні. Розміри нашої чинності не можна назвати вистачальними. Те що робиться — добре, але мусить бути ліпше, більше, ширше. Мусить бути усвідомлене все від А до Зет, не лише одиницями, а загалом. Всі мусимо знати й бачити дійсність. Особливо ті, що тут на чужині яких життя найчутливіше товче, і які, чейже, йшли сюди, щоб, відступивши, готовити наступ.

В імя чого мусимо? Та в імя того, що це закон сьогодні. Що інакше не можна, що лише таким чином можемо вдержатись на поверхні планети. Глухий, сліпий, безязикий відчуває й розуміє, що наше сьогодні не жарт, і не порожнє слово. Ніколи ще в історії з такою виразною певністю не ступав по землі найвищий, біологічний закон, який звучить в тому зміслі, що тільки вибраний має право на повне, людське життя. Все, що лишасться поза поняттям цього права, буде потоптано й буде призначене на небуття.

Маємо право заплющити на це очі? Ні! Хочемо бути скреслені з листи вибраних? Ні! Хочемо признати себе кандидатами на паріїв? Також ні! Так що ми хочемо? Хочемо боротись.

Так. Хочемо й будемо боротись. Лише, перш за все, мусимо очистити наше поняття боротьби з намулу певних забобонів, якими обдарувала нас спадщина минулого. Мусимо прояснити наше моральне обличчя, виразно усвідомлюючи собі, що є наша духовна сила, що є безсилля, що є плюс, що мінус.

Перечитуючи нашу скромну пресу, особливо її ще скромніший ідеологічний сектор, мимоволі приходиш до несимпатичного переконання, що тут нам не все ясне. Перш за все брак виразної провідної лінії взагалі. Друге — струмки й струмочки певних думок часто себе перехрецюють, творячи хаос у думанню. По третє — помічається певна відсталість і моральна кваліть. І, нарешті, на всьому лежить печать безмежної абстракції, так, що в коначному висліді твориться враження, ніби ми на правду надіємось на якусь манну небесну, чи якесь Боже чудо. А коли візьмемо маленьку брошурку, здебільша призначену для «ідеологічного вишколу» мас, знайдемо в ній таку масу згущеної бомбастики, що розвівши

її на рідшу плинність, можна сміливо залити нею цілу Європу. Стільки імперій. Стільки направо й на ліво «тремти»; таке ми неповторне «сузір'я мільйонів» і така «буйна кузня сили», включно аж до «колоніальних коркових шоломів», що людина мусить себе щипати за ніс, чи не в це якийсь дивертисмент гумористичного мандрівного театру. Так і нагадується, що творці тієї «духовости» росли переважно на бруках Варшави, по близу пана Заглоби.

Розуміється, що вся ця бутафорія мусить бути рішуче перекреслена. Мусимо знайти слова, вирази, образи і сцени для ідеологічного школення мас інші. З іншим духом, з іншим змістом. Невже ми думаємо, що тільки німцям, чи більшовикам потрібні різні трактори, різні «специ», різні винахідники тієї, чи іншої синтетичної гуми, різні конструктори, механіки... Можна так думати, але тоді всі мрії про імперії та «коркові колоніальні шоломи» матимуть подвійно гротескові форми!

Тисячі, десятки тисяч українців сьогодні в центрі Європи. Навкруги них кипить велике творче життя. Крутиться не коловорот ярмарочного каруселю, а коловорот мільйонів машин, кується криця, твориться головокружняя швидкість технічного поступу. Все то повинно змусити нас поважно задуматися й поважно зв'язити дійсну сутєвість нашого сьогодні. Мусимо твердо й чітко усвідомити, що тільки й тільки той матиме слово в сучасності, хто пізнає й відповідно до всіх вимог нашого сьогодні застосується.

Ось найновіша стаття «Народжена духовість». Читаємо: «Між тим, що посідаємо тепер, між сьогоднішньою нашою духовістю, зокрема літературою, де ця духовість найповніше виявляє себе, і тим, що було вчора; між «Золотим гомоном» Тичини і «Суворістю» Липи; між «Брехнею» Винниченка і «Чотирма шаблями» і навіть «Вершниками» Яновського — прірва. За останнє двадцятиліття українська духовість проробила величезний процес».

Це у одному українському журналі... У житті воно інакше. Бо коли ми думаємо, що «Чотири шаблі», чи «Вершники» є героїдами нашої духовости сьогодні, то це може наводити лише на смутні розважання. Бо, читаючи ті речі, проти волі плинеш думкою у далекі степи, між коні, між плики, між брязкіт шабель... І бачиш, як і сам автор, половців, а й ще далі, Батийські й Тамерланські орди, і чуєш гамір, як ось у цьому уривку з «Вершників»: «Лютували шаблі, коні бігали без вершників, і половці не пізнавали один одного, а гелганія бійців нагадувало ярмарок, а пил уставав, як за чередою, ось і розбіглися всі по степу, і Оверко переміг. Його чорний щлик виявся по плечах. «Рубай, брате, білу кість!» Пил спадав. Дехто простягав руки, і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите щилом і потім обличчя, і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захилинаючись передсмертною тугою, і його рубали по чім понало і топтали конем...»

Ні, панове! Це не картина з часів половецьких набігів. Це, як каже автор, «був серпень 1919. року». Це була, можливо, духівність тієї романтичної доби, і так її треба розуміти. Це тоді, як-

раз по столітній перерві, вилізли на денне світло різні ошликовані Оверки, та музейні булави. Це тобі буйно гасало розперезане й розхристане отаманство — хай відважне й бравурне, але також духово порожнє, як і та духовість, що його породила. Тут знову прийдеться звернутись до Донцова й попросити нам вяснити, яка то різниця між тим хоробрим сходом і не менш хоробрим заходом. Знову прийдеться рівняти Ченгіз-хана і Цезаря; знову пригадати село Лютецію, з якого виріс Париж, і збурення Києва, який так і не вернувся до свого первобутнього призначення.

Але ми всього того згадувати не будемо. Все то було сказане у свій час, і сказано не зле. Треба лише це ще раз уважно перечитати. А коли вже ми при духовості, то, до речі, не буде зайвим заважити, що духовість нашої доби не має абсолютно нічого спільного з тим Оверком. Навіть будь він двічі хоробрим і тричі бравурним. І там на степах, де Донбаси й Криворіжські комбінати... І там той Оверко вже епелевно зліз із коня і засів за танцевий волаптант, чи за керму літака. А ми знаємо, що махати ціпом, чи шаблею, зовсім не те саме, що вести трактор, чи атакувати лінію Мажіно стрімголов із літака. Це є кардинально різні поняття і вимагають вони різного підходу, різної хоробрости.

А дивлячись на картину сучасної війни, хоч би так, як представляє її фільм «На заході перемога», ми з нашою шабельною та шпиковою духовістю чуємося безмежно безрадними! Бачиться й розуміється, яку колосальну роботу, яке напруження волі, скільки великого й глибокого знання необхідно проробити, щоб хоч здалека достосуватися до вимог нашої дійсности. Це просто бє нас, мов довбнею, по голові й каже нам, і повчає, що найбільшою хоробрістю нашого дня є навчитися пізнати, освоїти психологічно й опанувати техніку. Як це непримно, як це брудно, як у тому мало бравури, але факт є фактом. Це є основне завдання сьогодні, а ще основніше буде воно завтра.

Завтра. Невиразне, наповнене тривогою і острахом. Зо спущеним заборолом і опанцероване безліччю найхімернійших можливостей. Особливо непевне й невиразне воно для такого «сузір'я мільйонів» і такої «буйної кузні сили», якими є ми. Ми вже бачили на прикладі Закарпаття, що та «буйна кузня» викувала, коли нам не було кому водити автобусів і продавати в алтиці ліків...

Хоч мій песімізм не всі поділяють.

Мені зазначив один товариш, що я не розумію певних символів та образів. Признався — так! Не розумію.

Можна дивитися на речі різно. Романтично, символічно, футуристично, одначе у всьому треба вичувати певну межу й певну мистецьку закономірність.

Без цього — поминаючи виховну суть — символи й образи будуть лубком, як ті малюночки гусарів на ярмарочних дитячих забавках.

Але можу це зрозуміти, дивлячись з іншого боку... З боку цілості справи, про яку говоримо... Коли візьмемо на увагу весь

комплекс т. зв. духовости, на який виростають всі ті казкові лицирі. Духовости, про яку ми щойно говорили. Тієї самої «духовости», яка так далеко від дійсности, як атмосфера Марса від Землі. Певно, що думати категоріями реального у мистецькій формі не можна, коли те думання направлене у біззна якій площині... Так само, як не можна застрілити зайця, мірячи на місяць. І найнесимпатичніше в цьому, що це явище не спорадичне. Можна з певністю сказати, що значна частина нашого суспільства думає й чинить такими ось категоріями. Маємо більше ніж досить даних висловлювати подібні твердження, коли зважимо обставини всіх тих «емігрантських» буднів у яких, мов інфузорії в гнилій воді, множаться напричуд дивні групи, групки, які мріють категоріями різних «білих коней на небі». Приходиться стикатися з людьми, на перший погляд нормальними, які захлинаючись розповідають вам бабські небелиці про те, як то вони увійдуть до Києва, кого туди пустять, кого ні, як займуть там всі міністерські стільці, як будуть казково жити поживати й добра наживати. Придивившись до тих лицарів ближче, приходиш до переконання, що коли ті люди і попадуть до Києва, то перш за все мусять мати діло з психіатрами.

Ні. Ті десятки тисяч українців, що знаходяться на еміграції, що працюють по заводах, по різного роду установах і підприємствах, що мають ті, чи інші фахи, чи ті, що студіюють — не сміють так думати. Це було би божевілля. Всі ті працюючі й продукуючі, мусять пам'ятати, що Україна ніяка Америка, ніяке Ельдорадо. Україна — це дійсність, яка вимагає у першу чергу людей праці. Людей, які щось уміють і щось докажуть. Людей зрілого політичного думання, і людей конкретного практичного чину. А все то можна знайти, усвідомити й удосконалити тут. Тут, де дійсність зовсім не казкова, а вщерть наповнена напруженою, кшучою, творчою працею. Не бачмо лише тріумфи Гітлера. Ті тріумфи й ті рожі на вулицях Берліну під колесами його авт, це лиш ознаки тих «непроспаних днів», коли планувалась і негайно приводилась у чинність велитенська праця мозків і рук. Кожний, хто має очі і вуха, може про це пересвідчитись. Тож цей народ, що нараховує дев'яносто мільйонів, день і ніч жене великанську машинерію найрізноманітнішої праці й, розуміється, що виследи її тріумфуючі. Удар за ударом наносить він цілому ворожому світові. Не крок за кроком, а миля за милюю ступає він вперед не лише на полях боїв, а передовсім, що є значно важливіше, на полях творчої роботи внутрі. Ті мільйони чужих робітників, які перепрацьовуються з лопатами в руках, це ніяка фразка. Ті мільйони машин, що денно й нічно безперестанку крутяться, це також ніяка фантазія. І треба сподіватися, що завтра будуть при праці нові мільйони людей, і нові мільйони машин піде в рух. Треба сподіватися, що чинність тієї машинерії не тільки помножиться, але й пошириться, завоює нові простори, зискає нові терени для виладування своєї творчої енергії. І творча чинність завтра не піде у напрямку витворення безлічі зайвих річей, яких не бу-

де кому споживати. І оператиметься вона не на золоті та біржових спекуляціях. Та чинність піде на скріплення, на поширення, на розбудову. Вона піде вглуб і вшир, вона опереже континент доцільними лініями комунікації, вона побудує господарські лінії Зігфріда, вона утвердить і закріпить здобуте мечем.

Зміняться також сенс і напрямні політики. Не думаймо собі, що й на далі головним її внутрішнім акумулятором будуть маси, політичні групи, політичні рухи. Не думаймо, що й надалі вона буде темою всіх кавярняних відвідувачів, модною балаканиною великопанських салонів. Коли масові рухи й лишаться надалі, то не вони будуть носієм політичного думання. Це будуть заклади, масові школи душевного, тілесного і ідеологічного удосконалення, це будуть знов таки масові фабрики модерної людини. Це буде досконалий апарат, досконало школена армія, прямим завданням якої буде виконання згори укладених планів господарчих офензив. Дух і кров, а не «свобода й братерство» — ляжуть в основу ідеології будучого. А це у свою чергу викличе нові методи, нові поняття й нові способи чинності самої політики.

Нічого ми не досягнемо, коли не захочем цьому вірити, чи це не вдовольнить наших утертих поглядів, чи смаків. Можемо й надалі, як це було в минулому, тішити себе, що не такий вже чорт страшний, як його малюють. Можемо ставити прогнози, що ось, мовляв, обізветься хтось здалека, що довічні ідеали «свободи» й людської «індивідуальності» не дасться зрушити; що та хмара, яку бачимо на овиді, не є хмара, а лише стовб куряви, а коли хмара, то вона напевно до нас не дійде; що її розжене якийсь вітер... Це все ми знаємо з недавнього минулого. Ще не стерлись із памяти ті чисельні дискусії всіх пророків минулого ліберального світу, які, щоб не сталося, намагались обернути дійсність у такий бік, щоб вона не була для них так страшною. Пророчили заломлення, унадок наступаючої сили. Пророчили її недовготривалість. Пророчили їй небуття. А коли їх бажання не сновнялись, коли світ розвивався так, як вимагала цього його природа, коли головні рушійні сили не тільки не заломлювались, а поступали й крушили на своєму шляху все, що їм противилось, тоді маловірні пророки лиш сердилися й кидали вам у вічі: «Так ось є! Масте! Ви-ж того хотіли». Хочеться їм ще раз сказати: «А ви-ж, приятелі, того не хотіли».

Ні. Не справа у тому — хочемо, чи не хочемо. Ніхто нас не питає, коли наступає та чи інша доба в історичному бігу життя народів. Не є важливим «не-хотіти», чи «хотіти». Є важнішим дивитись на речі так, як вони є. Розуміти їх. Не чекати, поки вони застукують нас несподівано, а відповідно до них застосуватись і відповідно озброїтись.

Тим більше, що у дійсності прийдуче завтра не таке вже й страшне, коли дивитись на нього отвертими очима. Для тих, що думають, для тих, що шукають, для тих, що держать, для тих, що не терплять застою, для тих, що борються — наше Завтра дає не-

вичерпальну поживу, безмежне поле діяльності. Наше завтра змече з поля бою всіх немічних і всіх кволих.

Так. Сила завтрішнього дня є виключно силою відповідно оформленого заліза, і закони тієї сили матимуть не менш залізний характер. Ця істина є й для нас зобов'язуючою.

Тому є бажаним про це думати й про це говорити. А ще більше бажаним застосуватися до цього практично. Не буде великим гріхом, коли зявиться у нас роман, чи вірш, чи драма, чи навіть вряди-годи добра стаття, яка розбавить трохи степову романтику, яка внесе дихання тієї опікаючої творчої сили й творчого напруження, яка наблизить нашу псіхіку до того великого короля-королів і диктатора-диктаторів всього цивілізованого мира, імя котрому є техніка. Не біймося, що це знизить нас до чорних і нечистих річей. Не біймося, що це зведе нас з висот неба до глибин землі. Не біймося також, що це порушить нашу козацько-степову традицію, зтлумить романтику днів, коли людина так безжурно й так легко могла дихати чистим повітрям широт, співати журну пісню про круторогі, чи Сагайдачного, і плакати, плакати чистими невинними сльозами, сидячи на камені порогу Ненаситця. Немає вже ні Лугу Широкого, ні Гуляй-Поля, ні Ненаситця. «Не вернеться!» І не треба, щоб верталось. Ніколи не треба. Хай лишається у віках у музеях, на підмостках театрів, у книгах, але життя хай йде своєю дорогою, хай творить нову романтику, хай прийдучі по нас бачать і знають, що ми також були предками й жили неповторно.

На нас наступає Захід. Його мандрівка була довга й повільна. Сьогодні він перед нашою брамою! Грізний, на сталевих машинах, Захід. Зовсім не той, про які нам торочили польські Гетрихи, краківські «курерки», та інші носії духа Заглоби. А справжній Захід, автентичний. Той, що літає через океани, що плаває через океани, що воює стрімголов літаком, що димить заводами Зіменса, що свою минувшину документує не тільки штанями й шаблями, а й вежами Собору Паризької Матері Божої та творами Томи Аквінського.

Цей Захід перед нашими брамами! Його очі скеровані зіркою на Схід і його залізні щупальці обмацують уважно землю, на котрій щойно витикаються перші паростки великого засіву.

Маймо відкриті очі і вуха!

Р. КОРДА (Шангай)

Тихий океан стає неспокойним

Коли Англія прокопала Суецький канал (1896), Росія провела Трансирська залізницю, а Америка прокопала Панамський канал (1914), то в Тихоокеанський басейн, наче через відчинені Марсові брами, хлинули вітри експанзії різних держав і народів, що перемінили цей басейн у сплетений клубок боротьби, який ось-ось

спалахне бушуючим вогнищем війни. Тихий океан став уже неспокійним і бушує розколюваними противенствами. Історичні етапи розколювання Тихого Океану представляються так: в XVI ст. Тихий Океан був розділений між Португалією і Іспанією; в XVII ст. між Голландією, Англією та Францією; в XVIII ст. між Англією, Францією, Голландією і Росією, а тепер включились ще дві світові потуги — Америка й Ніппон.

Першими появилися в Тихому Океані португальці та еспанці. В 1510. р. португальці закріпилися в Індіях, заняли Яву, Малякку й навязали торгівлю з Ніппоном. Еспанці вдерлися в тихоокеанський басейн з Південної Америки, в 1569. р. заняли Філіппіни.

В XVII ст. голландці витискають еспанців і португальців та забирають їх посілости в свої руки. Вони повели торгівлю з Хінами й Ніппоном та створили свою базу в Батавії на Яві. В XVIII ст. появляються в тихоокеанському басейні англійці і французи. Англійці витискають французів з Індій і закріплюються там на добре, після чого рушили на Австралію та тихоокеанські острови.

В XVIII ст. на Тихому Океані появляється ще Росія, забравши від Хін 1858. р. землі на Північ від ріки Амуру, а 1860. р. землі на схід від ріки Уссурі (Зелений Клин). В цьому віці Росія окупувала Курильські острови и вдерлася на американський континент, занявши Аляску. Таким чином Росія стала господарем в північній частині тихоокеанського басейну.

В 40-вих роках XIX ст. Англія при допомі т. зв. «опійної війни» приневолила Хіни відступити їх Гонконг, відчинити 5 пристаней для англійської торгівлі, а маючи вже за собою Сінгапур (1824), Австралію, де найдено золото, Нову Зеландію, Нову Гвінею, Малійські острови та частину острова Борнео, Англія стала грати важну роль в цілому тихоокеанському басейні.

В половині XIX ст. Франція заволоділа Кохінхіною, Індохінами, підпорядкувала під свій протекторат Конбоджу, а в 1873. р. заняла Тонкін, Нову Каледонію, Таїті і тд. Спільними договорами з Англією у Тянзіні та Пекіні добилася Франція від Хін запевнення і укріплення своїх позицій в цілих Хінах. В 1867. р. Америка відкупила від Росії Аляску, а після 1870. р. появилися у Тихому Океані Німеччина й Італія. Суперечності в тихоокеанському басейні постійно зростали, хоч розмежування впливів було проведено. Цей розподіл тихоокеанського басейну з кінцем XIX ст. представлявся так: до Англії належали від 1774. р. острови Фіджі, від 80-тих років XIX ст. належала південно-східня частина Нової Гвінеї, Соломоновські острови, від 90-тих років XIX ст. Джильбертові острови, Елліс, Тонга. Німеччина в 1884—85. рр. заняла північно-східну частину Нової Гвінеї, острови Бісмарка, Маршалські острови, а 1899. р. забрала від Іспанії острови Каралінські, Маріянські і Палау; Франція забрала острови в південній частині Тихого Океану. В 1898. р. Америка забрала Гаваї, а після еспано-американської війни забрала Філіппіни та острів Гуам. Особливо вперта боротьба велась між Англією, Америкою і Німеччиною за опанування островів Самоа.

Не менше завзята боротьба велася за опанування західного побережжя Тихого Океану. В 1883—85. Франція заняла Аннам, Тонкін, лівий беріг ріки Меконга, а після ніппоно-хінської війни багато держав добилося права на концесії на території Хін, побудову залізниць, добування руд і т. д. З цього часу почалася в Хінах особливо гостра ревалізація капіталів та впливів між Англією, Росією, Америкою і Францією, не зважаючи на це, що сфери впливів були розмежовані так: Росія дістала Манджурію і Монголію, Англія провінції басейна ріки Янцзе, Франція — південно-західні провінції, Німеччина Шандунську провінцію. Цим станом не могли бути вдоволені Ніппон і Америка. Америка проголосила принцип «відкритих дверей» і добивалася участі в розподілі Хін, а Ніппон, боячись, що цей поділ буде завершений без його участі, виступив збройно проти Хін та заняв Ляодунський півострів і острів Формозу. (Під натиском держав Ніппон мусів звільнити Ляодунський півострів). Росія стала поважно загрожувати англійським посілоцям в Азії (активність в Афганістані, конкуренція в Хінах) та Ніппонові своєю експанзією в Манджурії і в Кореї. На цій платформі прийшло легьо до заключення союзу між Ніппоном і Англією в 1902. р., а 1904—5. р. Ніппон, при згоді Англії, розгромив Росію. В цій війні Ніппон здобув Південну Манджурію (Південно-Манджурську Залізницю) і південну частину острова Сахаліну. З цього менту Ніппон став значною потугою в західній частині Тихоокеанського басейну.

Закріплення ніппонських позицій в південній Манджурії і східній частині Монголії припинило проникання сюди англо-американських впливів і капіталів і рівночасно посилилась боротьба за впливи в Хінах між Англією, Америкою, Німеччиною, Ніппоном і Росією. В наслідок цієї ревалізації Хіни були поставлені в 1912. р. під міжнародню контролю. Подібна боротьба велася в Південній Америці між Англією і Америкою, головним чинном за впливи в Чіле і Мексиці. Але Тихий Океан ставав все більш неспокійним передовсім ізза боротьби в його західній частині, т. є ізза боротьби за побережжя східньої Азії та за тихоокеанські острови. Показчиком неспокійности Тихого Океану, наче мірилом кипіння, був ріст потуги Ніппонської Імперії. Світова війна, хоч і зачепила Далекий Схід і принесла деякі зміни в Тихоокеанському басейні, але ще не означало серйозного потрясення. Правда, Німеччину витиснено цілковито з цього басейну, Ніппон предявив «21 пунктів» Хінам, користуючись моментом, що вся увага світових потуг була занята європейською війною. Але після закінчення війни переможці спільним давленням на Ніппон добилися того, що Ніппон мусів уступити з занятих ним територій. Та все таки здобуті Ніппоном нові позиції в Тихоокеанському басейні скріпили значно його силу і Ніппон вступив на шлях боротьби за гегемонію в цілому Тихоокеанському басейні, а насамперед в його західній частині. В обличчі небезпеки з боку Ніппону на Далекому Сході й Німеччини в Європі, Англія й Америка виступили спільно, розділюючи свої ролі так, що Англія боротисьме проти Німеч-

чини в Європі, а Америка повинна буде протидіяти Ніпону в Тихоокеанському басейні. Цей натиск на Ніппон позначився був уже на Вашингтонській конференції 1921—22. рр. і продовжується аж до сьогодні. 1924. р. Америка видала закон, яким припинено цілковито ніппонську іміграцію в Америку, а в Хінах скрито поборювала спільно з Англією і Росією ніппонські впливи, роздмухуючи ніппоно-фобські настрої серед хінського народу. Правда, Англія й Америка виступають ще раз спільно з Ніппоном в Хінах для подавлення хінської революції в 1925. р. та проти поширення англо-американо-ніппоно-фобських настроїв, які зручно викликала Москва. Цей спільний виступ залобіг поширенню і поглибленню ксенофобства в Хінах, але тільки в користь Америки й Англії, а ніппоно-фобство зростало даліше. Америка, Англія і Росія зуміли вдертися в довіря хінців, хоч між собою ці три держави були далеко до одностійності. Росія проводила свою політику при помочі більшовизації Хін та хінської компартії, а Америка й Англія зуміли розположити прихильно до себе Гоміндан (нац. уряд). Такий поворот справи був дуже не на руку Ніппону. Ніппоно-фобство й бойкот ніппонських товарів в Хінах загрозливо зростали. Особливим успіхом у Хінах тішилася Москва.

В 1931—32. активно запротестував проти експансії Москви й виступив у Манджурії та створив Маджуго. Цим скріпив він своє становище на континенті східної Азії і створив собі базу для реалізування дальших планів. В 1937. р. приходить до т. зв. інциденту в Хінах, який розгорівся в ніппоно-хінську війну, що триває до сьогодні. Чому Москва не виступила проти Ніппону підчас манджурських подій в 1931—32. рр. і чому стала помагати хінцям тільки в теперішній (від 1937) ніппоно-хінській війні можна пояснити тільки тим, що Москва не чулася ще достаточо закріпленою в Хінах. Москва мала такий розрахунок: уступити Ніппону Манджурію і Північно-Манджурську залізницю і цим зіграти на національних почуваннях хінців, скріпити комуністичний рух серед хінського народу. Закріпившись на добре в Хінах, Москві не було би вже так важко витиснути Ніппон не тільки з Манджурії, але й навіть з Кореї. Після заняття Манджурії попутчиками Москви в політиці проти Ніппону в Хінах стали Англія й Америка. На цьому підлозжі почалася ніппоно-хінська війна в 1937. р. Теперішня європейська війна дає Ніппону змогу поширити свої впливи на південні Хіни, Французькі Індії-Хіни, Голландські Ост-Індії, Англійські Маляї і Бірму. Чи ці впливи будуть закріплені мілітарною перемогою Ніппону — покаже недалеке майбутнє. Сьогоднішні події в Тихоокеанському басейні відбуваються в цьому напрямі й без збройного зудару тут не обійдеться, хоч Ніппон прикладає всіх зусиль, щоби зменшити бодай розміри цього бушуючого вогнища війни. Ніппон намагається дійти до порозуміння в розподілі тихоокеанського басейну.

Найбільш складне положення у цьому тихоокеанському конфлікті для самої Москви. Розрахунок на те, що ніппонська експансія в Хінах заставить хінців впасти в московські руки, як спілу

грушку, не вдався, бо хінці розбилися: одна їх група під проводом Ван-Цін-Вея пристала до Ніппонців, друга покладає свої надії на англо-американський блок, а третя — комуністи — на Москву. Москва, щоби скріпити свої позиції й мати більші перспективи на виграну, заставила хінську комуністичну партію погодитися з Чан-Кай-Ші, але внутрішні тертя не вдалося ліквідувати між ними. Вони виринали й виринають зараз в формі ліквідації Гомінданом 4-ї Армії (комуністичної). Московські впливи в Хінах посилюються зараз тим, що Англія й Америка заабсорбовані в значній мірі боротьбою з Німеччиною. Алеж ці самі впливи Москви нівелює Німеччина своїми перемогами над Москвою.

Зудар в тихоокеанському басейні вагітний величезними наслідками для цілого світу, живо зачінає Москву, а тим самим і Україну.

Ідеологічне мрійництво

(До писань деяких «ідеологів»).

У нас тепер присвячується чимало уваги так зв. українській характерології. Українську вдачу окреслюється в той чи інший спосіб, і, в залежності від тих чи інших уподобань даного автора, подаються ті чи інші рецепти її направи.

На превеликий жаль, в усіх цих рецептах, крім хіба доброї волі авторів, не помічається ніякого глибшого зрозуміння всієї складності цієї проблеми. Питання перевиховання — не кажемо вже великої нації, але навіть окремої людини — належить до найтрудніших проблем теоретичної психології й практичної педагогіки. Але сумніваємося, щоб хтось з авторів тих рецептів національного перевиховання будь коли знайшов у себе досить часу й завдав собі труду поважно перестудіювати бодай деякі зо складних питань психології й педагогіки, що вяжуться з характерологією. У нас просто кидається: «треба!..»

Треба, щоб було так і так! А чи здійснимо це «треба» й хто та як має займатися його здійсненням (в усякому випадку, відразу видно ясно, що не самі автори рецепт) — про те зрештою або зовсім не говориться, або говориться під запоною усяких модних «ізмів», що в них безнадійно заплутуються самі автори! І так ми довідуємося з їхніх «дослідів», що українська вдача визначається водночас і «надмірною емоціональністю» і «інтелектуалізмом» (хоч одне друге виключає, бо де перевищують емоції, там не може бути переваги інтелекту), «песимізмом» і «погідним оптимізмом», і т. д.

Щоправда, такий спосіб характеризування дає можливість авторіві виступати водночас і проти «емоціональності», і проти «інтелектуалізму», і проти «песимізму» і проти «оптимізму», — але зрозумінню дійсної суті української національної вдачі й способів для її направи, він ніяк не сприяє, хоч і дає можливість висувати безконечну низку отих невідкличних й безвідповідальних «треба».

Треба, щоб українці відзначались й силою й витривалістю волі, і енергією чину й боротьби, і запалом праці, і зорганізованістю почувань і систематичністю, і глибиною та далекозорістю творчого думання... Треба щоб вони відзначались і волюнтаризмом, і активізмом, і героїзмом, і життєвим реалізмом... Треба, щоб українці були й владні, і героїчні й дисципліновані й ідеологічно виховані та усвідомлені... Треба, щоб у них ідеалізм поєднався з реалізмом, романтизм з волюнтаризмом, мрійництво з активізмом... Треба вкоротці, щоб українська нація зробилась зразком й прикладом для всього світу. Хто наважиться заперечити, що все це — дійсно треба?!

Але до всіх цих «треба», вважаємо потрібним додати ще одне, найбільш суттєве: треба, щоб згадані «ідеологи» займалися більше практичними студіями, поглиблювали свої знання й залишили нарешті, оте безплідне товчення води в ступі, оте марне мрійництво на тему різних «треба». Краще вміти розв'язати бодай одне практичне завдання, ніж безпотрібно нагромаджувати цілу їх колекцію, з тим, щоб їх розв'язував хтось інший... Це вияв безвідповідального фразерства, від якого нам треба в першу чергу звільнитися. І то дійсно — треба!

О.

Рецензія

З нових збірок.

(Р. О. КЛИМКЕВИЧ: ВІТРИ З ДАЛЕЧІ. Лірика. Книгозбірня Пробоєм ч. 7. Прага-Відень, 1941. Стор. 159, 16^о).

Зо збіркою лірики Романа Климкевича доводиться українським читачам пізнати молодий талант, що не з одного погляду заслуговує на точнішу увагу. Заважачу передусім, що наш автор намагається дати малюнки широкого простору, з огляду нащо наголовок цієї його першої збірки зв'язується в її змісті далеко тісніше, ніж це в нас звичайно водиться. Бо поняття далечі поглиблюється у Климкевича до меж важливого символу — символу передуховленої краси життя і природи, солодкої мрії і врешті символу „святої землі“ — укоханої батьківщини.

Отак ідейний зміст тут помітно багатий.

Чуж можна скритися у тінь,
Між рож пияливі аромати,
Як крізь альтани тені крати
Палає синя далечінь?

Чи спутати жагу душі,
Порив до вільного свавілля,
Вигідним, запашним вдовіллям
Дурманливої розкоші?
Порву ці квіти запашні,
Поломлю золотисті крати
І буду розкоші шукати
В цій променистій даліні . . . (ст. 23).

Але промениста даліна це для Климкевича в першу чергу — його рідна країна. На схід зорять поет допитливо, бо тут „предок наш лежав на чатах, задивлений у теплу синь, ставав спочивати прочани в київських святинь ідучи, і гинув у кривавій січі ковак, обличчям звернений на схід“ (ст. 11). Правда —

Століття вже ділили нас
Від серця вашої країни,
Однак і досі не погас
Дух об'єднання України.

І так часто син Галичини
Задуманим і спраглим зором
Вдивляється у сторони,
Де ранні жевріють зорі (ст. 12).

Як бачимо, картинну сторону автор знає з ідеєю батьківщини та її державницької соборності, і це в нашій збірці один з її найважливіших мотивів. Цілий ряд вдатних здебільша картин розроблено тут на його ж канві — „Горять вітри“, „На пограниччі батьківщини“, „Кривава весна“, „На чатах“ та ін. — кожна з них має свій тон і свою краску, може ще не у всеціло опанованій формі, бо форма віршів виявляє тут і там помітні недостачі, але з чітким амаганням до індивідуального вислову. Зв'язуючи ось з ідеєю рідної державности ідею боевого хотіння та боевого запалу нації, наш молодий поет вимінає притім доволі щасливо небезпеку реторичної фразеології та простої балачки, питомої таким темам, а унаглядлює даву думку поетичними малюнками.

Вперед, вперед, хай вітер свище,
Нехай ближче далечинь
І синій обрій! Дальше, вище . . .
У жилах стерга кровю ринь.
Горять вітри в гарячих грудях
І свищать вихори думок.
Крізь води та уперті груди
У стременах пруживий крок.
Набридло давне, добре знає,
Новому ваустріч я біжу.
Душа вітрив, дощу спрагнена,
Щоб змити зашкідання ржу (ст. 24).

Особливо визначаються своїм боввим характером вірші циклю „Вогнений міт“, останнього і може найсильнішого своїм тоном циклю в нашій збірці, який добре доповнює цикль „Свята земля“. Вірші цього циклю, звернені до батьківщини, повні шляхотного патосу і своєрідних картин (нпр. „Поділля“, „Ранок“, „Подільська ніч“, „Верховинка“, „Соняшна Держава“ та ін.). А подихом вашого історичного минулого є овійні вірші циклю „Дух степу“, де чимало цікавого. І воно тут мило і відродно бачити, як то творчість наймолодшої генерації поетів у нас надихалась уже щиріть ідеалами національної гордості, сили, довіря до себе і володарської стихії, привати мабуть на завжди з традиційними кволого слезіння за вразком безпросвітнього „Пливем по морю тьми“ довоєнної епохи. Прикладом на це ось хочби вірш „Хуст“ (ст. 136). Не менше оригінально розмальовані автором картини циклів „Морська далечинь“ та „Вітри з чужини“, цінні й гідні уваги вже хочби лиш своїми мотивами і тематикою (тут між іншим вірші про Колісей і Монсальват, про Фавста і Фавстову ніч, про Рубенса, Гете, Місгралю та Бальзака, про Відень і Судети). А як провідний якорд усієї збірки — радісне захоплення життям.

Вживай життя, мій юний приятелю,
Спивай із нього всю красу і силу,
І будь усе немов орел на скелі,
Який до лету пружить дужі крила . . . (ст. 33).

В цілості:

Серйозний талант і вандяки власної індивідуальности по лінії теплої, симпатичної погоди духа.

Тільки над формою мусить автор попрацювати гаразд, бо вона в нього ще не вирівнана і не винтончена до тієї легкости, яка в душею лірики. Зокремаж повинен наш поет уважати на те, щоб наголоси слів у вірші годилися з їх природними наголосами в мові, проти чого в його віршах є ряд промахів, які в дальших збірках не сміють повторитися. А далі не можна вживати „вдаєсь“ зам. „здаєтьс“, „смієсь“ зам. „смієтьс“, „переливаєсь“ зам. „переливається“ тощо. І таксамо треба авторові вистерігатися надто частого вживання чужих слів. Але це труднощі, які побороти не тяжко.

Др Остап Грицай.

Х р о н і к а

— Варшавське УОТ влаштувало 27. липня ц. р. урочисту академію в честь 25-ліття смерті І. Франка. Реферат виголосив відомий поет Е. Маланюк, співав У. Нац. Хор під дир. В. Божика.

— В Грубешові відбувся дня 27. липня ц. р. І-ий зїзд української середньошкільної й студ. молоді Грубешівщини. Тема зїзду — завдання інтелігенції під теперішню пору.

— З нагоди 40-літнього священства Митрополита графа Андрія Шептицького відбулися в серпні ц. р. численні ювілейні торжества і молебні по всіх місцевостях Галичини і Ген. Губернії з урочистими програмами. Не тільки греко-католицькі, але й православні церкви та установи віддали честь князеві української греко-католицької церкви.

— В „Українському Видавництві“ в Кракові вийшла драма в 3-ох діях Ю. Тарновича „Рвуться кайдани“.

— Накладом книгарні Бориса Тищенка у Відні, вийшла перша серія українських народніх пісень, яка містить ось таких вісім пісень: 1. Ще не вмерла Україна, 2. Запрягайте хлопці коні, 3. Від синього Дону до синих Карпат, 4. Сила України, 5. Гей не дивуйтесь добрій люда, 6. Геть вороги з України, 7. Гей там на горі Січ іде, 8. Україно моя Україно!

— „Підручник навчання української мови для німців“ Др-в Я. Рудницького вийшов П. накладом О. Гаррасовіца в Ляйпцігу.

— Дня 3. серпня ц. р. відбувся в Холмі концерт хору УОТ — Холм під проводом Петра Куріленка у користь нім. Червого Хреста. Концерт складався з двох частин: релігійні пісні й українські народні пісні.

— На німецьких високих школах студіювало в триместрі 1941. загалом 319 українців.

— Заходами Закордонної Служби Доцентів Німецьких Університетів та Високих Шкіл відбувся 29. 7. ц. р. у Високій Музичній Школі в Берліні український концерт УНХору під орудою В. Божика для закордонах доцентів і науковців, що перебувають в Берліні.

— Від 9. 8. виходять у Львові „Львівські Вісті“, щоденник під редакцією І. Андрашка.

— В Олеську виходить тижневик „В наступ“, ред. Б. Мандюк.

— В Ужгороді (тепер Унгвар) появилась „Грамматика угрорусского языка для средних учебных заведений“, „Изданіе Регентского Комиссарского Управления в Унгварѣ“. Грамматика не подає імени автора, вийшла як твір окремої комісії, в яку входили люди, що не мають філологічної освіти, в ділянці хоч якої слов'янської мови, не кажучи вже про мову, якої граматику бралися писати, чи формувати. Рецензент І. П. в „К. В.“ подає, що „граматика ця виявляє лиш свідомство духового убожества автора та комісії“ і здогадується, що її автором має бути відомий „угрорусин“ т. зв. „третього напрямку“ — Ів. Мураній. —

— В Берліні появлявся в друку перша книжечка для українців-полонених старшин і воєків з червоної армії під заголовком „Під прапорами слави“ з обгортою микця Андрусєва Петра. Зміст — мета сучасної боротьби Німеччини. Там же появилсь в датую 10. серпня ц. р. тижневик „Нова доба“ для укр. полонених. До співпраці редакція запросила всіх визначніших українських людей пера на німецьких просторах. Адреса редакції: Берлін НВ 7, Принц Фрідріх Карльшт. 1.

— „Українське Видавництво“ в Кракові видало книжку Б. Галайчука „Культурна пропаганда“ — вказівки, як вести культ. пропаганду, що наша нація повновартісна, в усіх суспільними станами, із зрілою, культурною верхівкою, яка нічим не уступає іншим європейським народам.

— Для вшанування 75-ліття народження історика й письменника Михайла Грушевського, що народився 29. 9. 1866. р. в Холмі, Українське Освітнє Товариство в Холмі започаткувало краєвий Музей його імени, де хоче помістити все, що відноситься до історії чи життя укр. народу Холмської Землі і зокрема, що відноситься до особи, життя й праці М. Грушевського. Закликає всіх українців пожертвувати чи продати все, що могло б увійти в збірку музею. Адреса: Український Допомоговий Комітет — для УОТ, Холм, вул. Люблінська 3.

Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі

ма в н а с к л а д і :

1. Погруддя полк. Е. Коновальця, полк. А. Мельника та Гол. Отамана С. Петлюри з терракоти, висота 18 см. Ціна за 1 шт. 10 RM.
2. Портрети полк. Е. Коновальця, полк. А. Мельника, Гол. Отамана С. Петлюри, Святослава Хороброго, Поляглих Героїв: З. Коссака, О. Басарабової, Д. Данилишина, В. Біласа. Величина: 35 × 25, 32 × 33 см. Ціна за примірник 1 RM.
3. Шкільні стінні гасла з гарною оздобою. Ціна за 12 шт. 2 RM.
4. Листівки: мужів української історії; О. Басарабової; Героїв Городка і Карпатської України; шкільні; фольклорні. Ціна за шт. 0-10 RM, за кольорові 0-15 RM.
5. Книжки: О. Ольжич: „Вежі“, ціна 0-60 RM; В. М-к: „Городок Ягайлонський“, ціна 0-50 RM; А Дад: „Чотири в тисячі“ (В дворіччя Березня Карп. України) з ілюстр. Ціна 0-50 RM; О. Лашенко: „Культурне життя на Україні“ (відб. в кал. „Сурми“), ціна 0-60 RM; „Оформлення домівок“ (відб. в кал. „Сурми“), ціна 0-60 RM; Др. Л. Білецький: „Шевченко і Гонта“, ціна 0-50 RM; Д. Кардаш: „Евген Коновалець“, ціна 0-50 RM; Збірник Українського Наукового Інституту в Америці. Ціна 5— RM; Альманах „Сурми“, ціна 3— RM.
6. Нотодруки: „Ой гордопишний пангосподарю“, вибір колядок і щедрівок, ціна 1— RM; „Ой, Див, Ладо“, вибір веснянок. Ціна 1— RM.
7. Інші видання. На бажання висилаються каталоги.

Книгарням і
кольпортерам
дається
опуст.

Замовлення в Німеччині й Протектораті адресувати:

UNO, Praha III., Josefská 2/II, Protektorat,
в допською: „Бібл“.

Гроші пересилати: в Протектораті та Німеччині на вищеподану адресу, або залученнями складаними.

Замовлення в Генерал-Губернаторстві адресувати:

Hauptpostamt, Krakau, Fach 221,
а гроші пересилати:

Ukrainbank, Krakau, Gertrudestr. 12/II,
а допською „Виховна Бібліотека“, Конто
ч. 121, або складаними Українбанку в тією ж допською.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте

видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. тижневик:** Український націоналістичний часопис „НАСТУП“, що приносить вісті зі всіх Українських Земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Передплата 100.— К (12.— КМ) річно.
- II. двотижневик:** „НАЦІОНАЛІСТ“, часопис українознавства, виходить двотижнево від жовтня 1940.
„ТЕХНІК“, часопис технічного знання, виходить двотижнево від листопаду 1940.
- III. місячник:** Український журнал „ПРОБОЄМ“, місячник культури, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Передплата 100.— К (12.— КМ) річно.
- IV. кварталник:** „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“, в якій виходять найкращі твори наших письменників і поетів.
- V. видання:** „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ приносить книжки й підручники, що допоможуть Вам проглябити Ваше знання.
„НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУП“, в якій виходять популярні книжки й брошури на різні теми.
- VI. випуски:** БІБЛІОТЕКА „ВІДВАГА“ випускає книжки для молоді і юнацтва.
„ДІТОЧИЙ СВІТ“ — бібліотека для українських діточок.
ЛИСТІВКИ І ГАСЛА, що надаються для прикрас Народніх домів, читалень, канцелярій та помешкань. Ціна листівок і гасел точніше на стор. „Наступ“.

Гроші засилайте виключно нашими чеками: Число konta Поштової Щадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ієн. Губернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporiteľňa v Bratislave č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schr. 3.